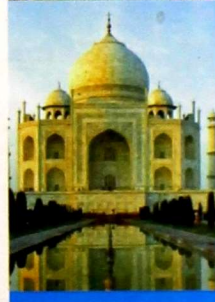
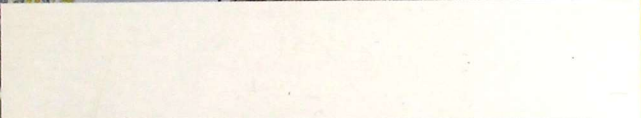
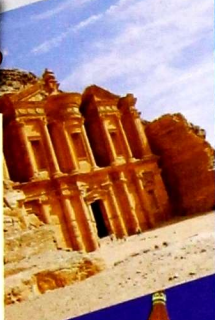
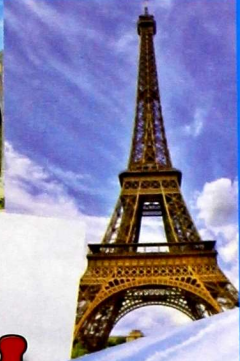
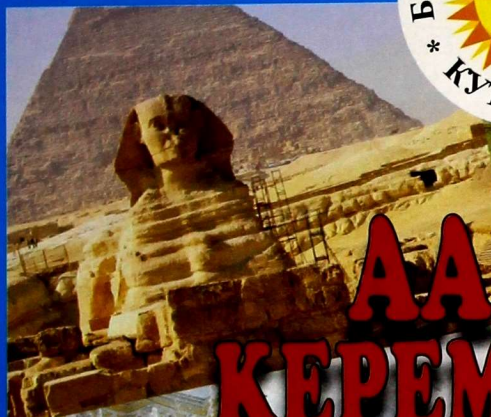

Кыргызстан
92
520

СБО

ААЛАМ КЕРЕМЕТТЕРИ

УДК 087.5
ББК 92
Б 20

Түзүүчү А. Орозова

Б 20 **Аалам кереметтери:** Балдар энциклопедиясы/ Түз. А. Орозова; Которгон А. Орозакунов;
Кутаалам, 2017 – 48 б.: сүр. кырг.

ISBN 978–9967–28–353–4

Байыртадан эле адамдар фантастикалык курулмаларга суктанып келген, аларды «аалам кереметтери» деп аташкан. Аалам кереметтеринин биринчи тизмеси биздин заманга чейинки II кылымда эле гректер тарабынан түзүлгөн. Бул тизме андан ары дагы көбөйүп, өзгөрүп турган. Өтө маанилүү курулмалар адамзаттын акыл-эсинин күчүн, элдердин кол чеберчилигин жана зор эмгектерин дана-залаган. Көптөгөн маданий эстеликтер коргоого алынып, БУУнун Бүткүл дүйнөлүк мурастарынын объектилеринин тизмесине киргизилген.

Бул энциклопедияны окуп жатып, силер дүйнөнүн бардык жерлерине саякат жасайсыңар, ошондой эле ар кайсы элдердин архитектуралык жана маданий өзгөчөлүктөрүн билесинер.

Б 4802060000–17

ISBN 978–9967–28–353–4

УДК 087.5

ББК 92

© «Кутаалам» ЖЧК, 2017

МАЗМУНУ

КИРИШУУ 4

БАЙЫРКЫ ДҮЙНӨНҮН ЖЕТИ КЕРЕМЕТИ 5

Хеопс Пирамидасы	6	Олимптеги Зевстин статуясы	12
Семирамида асма бактары	7	Александрия маягы	13
Эфестеги Артемида храмы	9	Родостук Колосс	14
Галикарнастагы мавзолей	10		

АЗЫРКЫ ДҮЙНӨНҮН ЖЕТИ КЕРЕМЕТИ 15

Улуу Кытай сепили	16	Мачу-Пикчу – Инктердин сырдуу шаары	21
Аскалуу Петра шаары	17	Тадж-Махал	22
Колизей амфитеатры	19	Иса Пайгамбардын эстелиги	23
Чичен-Ица пирамидалары	20		

ЕВРОПА 24

Улуу Британия	24	Италия	29
Испания	25	Ватикан	31
Германия	27	Греция	32
Франция	28	Россия	33

АЗИЯ 36

Турция	36	Кытай	41
Израиль	37	Индия	43
Борбордук Азия	39	Индонезия	45

АМЕРИКА 46

Америка Кошмо Штаттары	46
Пасха аралы	47

КИРИШҮҮ

Азыркы учурда адамзат компьютер, жогорку технология менен алектенүүдө, мунун баары биздин коомго техникалык өнүгүүнү алып келди.

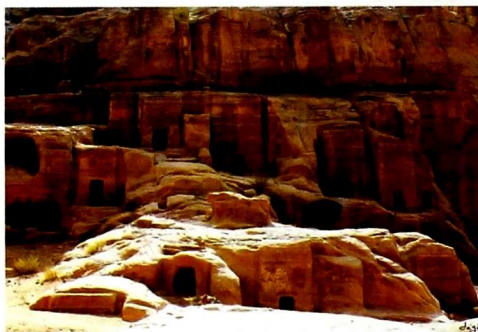
Бирок, биз мурда элестеткен, кыялданган нерселер күнүмдүк көрүнүш катары калыптанып калды.

Керемет деген эмне? Ааламда дагы кереметтер бар деп кантип айтса болот? Биздин бул китеп мындай суроого жооп издөөгө жардам берет. Китепти ачып, силер керемет дүйнөгө туш болосуңар, андан силер биздин күнгө сакталбай калган, сүрөттөө менен гана белгилүү болгон кызыктарга кездешесинер.

Пекиндеги тыюу салынган шаар

шаарлар, сарайлар жана храмдар, музейлер, ажайып кооз статуялар жана көптөгөн кызыктар силердин алдыңарда биздин китептин барактарында өзүнүн укмуштуу жана сырдуу кызыктары менен берилет. Биздин китеп силерге ааламга саякат жасоого жардам берет, силер Индиянын, Американын жана Кытайдын маданияты, Альгамбранын жана Чыгыштын жомоктору тууралуу биле аласыңар, легендарлуу сырларга жана Европадагы чоң чиркөөлөргө туш келесинер.

Иорданиядагы байыркы Петра шаары

Керемет деген эмне? Баарыдан мурда биз аны түшүндүрө албайбыз, бул бизди таң калтырат, кызыктырат. Ааламда табият өзү жана адамдар жараткан кереметтер бар, анын ичинде окумуштуулар да түшүндүрүп бере алган, бүгүнкү күнгө чейин табышмак бойдон калган кереметтер да кездешет. Египеттеги пирамидалар же Чичен-Ица пирамидалары кимдин колу менен тургузулган? Пасха аралындагы статуяны ким жасаган? Стоунхендж таштарын ким жайгаштырган жана Саймалуу-Таштагы жазуулар эмнени түшүндүрөт? Мунун баардыгы кереметтүү табышмак бойдон калууда. Керемет – бул табышмак, жашырынган сыр гана эмес, керемет – бул жан дүйнөгө кубат жана кубаныч бере турган сулуулук. Байыркы

Нью-Йорктогу Эркиндик статуясы

БАЙЫРКЫ ДҮЙНӨНҮН ЖЕТИ КЕРЕМЕТИ

Мындан 2000 жылдан ашык мурда жазуучулар өздөрү көргөн жана биз алар тууралуу угуп жүргөн табышкамуу имараттардын жана курулуштардын тизмесин түзө башташкан.

Биздин заманга чейин 120-жылдардын тегерегинде Антипар Сидонский деген грек акыны мындай жерден жетини атап жазган. Алардын бардыгын Жер ортолук деңиздин чыгыш жагындагы аймактан издеп табууга мүмкүн, ал жерди байыркы гректин жазуучулары жакшы билишет. Көпчүлүгү алардын сыртында болушкан. Кереметтин тизмелери биздин күнгө чейин сакталып келген жана ал «Байыркы дүйнөнүн жети керемети» катары белгилүү болгон. Бул тизмеге төмөнкүлөр кирет: байыркы египеттик пирамидалар (б.з.ч. 3 миң жыл), Вавилондогу Семирамида «асма бактары» (б.з.ч. 7-кылым), Галикарнастагы мавзолей (б.з.ч. 4-кылымдын ортосу), Эфестеги Артемид храмы (б.з.ч. 55-жыл-

дар, Кичи Азия), Родосстук Колосс (б.з.ч. 292–280-ж.ж. Родосстогу Гелиостун статуясы), Олимптеги Зевстин статуясы (б.з.ч. 430-жылдар, Греция), Александрия Фарос аралындагы маяк (б.з.ч. 3-кылым, Египет).

Булардын ичинен пирамидалар гана биздин күнгө чейин толук жетти.

Хеопс пирамидасы

Хеопстун пирамидасы

Хеопс пирамидасы же Чоң пирамидалар биздин күнгө чейин сакталып келген ааламдын жети кереметинин бирден бири болуп эсептелет. 120 миң египеттиктер 20 жылдын ичинде мандай тери менен улуу фараондордун күмбөздөрүн орнотушкан. Хеопстун пирамидасы 2,5 миллион блоктон тургузулган, алардын ар биринин салмагы 2,5 тонна болгон. Блоктор цемент жана ар кандай аралашмалар жок эле кынапталып тургузулган, алардын ортосундагы жылчыктар 0,5 мм ден ашпайт. Анын курулган мөөнөтү – 4500 жыл. Башында пирамиданын бийиктиги 147 метр болгон, бирок бүгүнкү күндө анын чокусу урап, анын бийик жери 138 метр деп белгиленген, Хеопстун күмбөзү баштагыдай эле ыйык катары улуу таасирге ээ болгон. Биздин заманга чейинки XIV кылымга чейинки 4000 жыл ичинде Хеопстун Пирамидасы дүйнөдөгү эң бийик курулма наамын алып жүргөн.

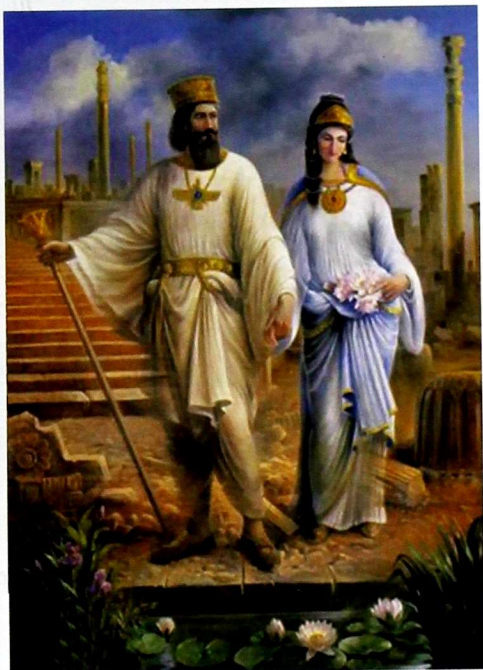
Хеопстун күмбөзүн архитектор Хемиун курган, чыныгы фараондун идеясын, ал баарынан улуу экендигин, Кудайга теңдеш экендигин, чыныгы өкүмдар адам экендигин чагылдырууга умтулган, Хемиун атайын ушул жайга курууну ылайык көргөн, ал баардык тарабынан көрүнөө жер болгон. Хемиун математиканы, астрономияны жана башка так илимдерди мыкты билген, пирамиданын эң негизги ишенимдүү пропорциясын тапкан.

Хеопстун Пирамидасы 6,3 миллион салмакты түзөт жана Англиядагы баардык чоң чиркөөлөрдүн, жана чакан чиркөөлөрдүн курулушуна кеткен баардык курулуш материалына теңдеш материал сарпталган. Бүгүнкү күндө Хеопстун (Хуфу) пирамидасы таштан тизилген 203 катардан турат, бийиктиги 138 метр.

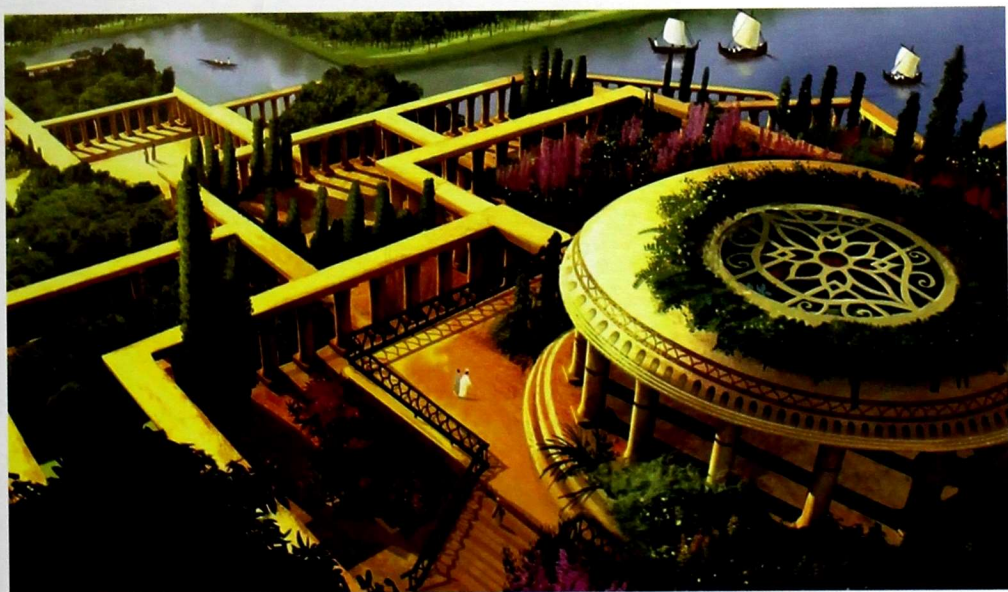
Семирамида асма бактары

Семирамида бактары 1989-жылы археолог Роберт Кольдеев тарабынан казуулар жүрүп жатканда табылган, анда траншеяны кесип өткөн түйүн табылган. Казуу иштери жүрүп жатканда легендардуу Бактарды сүрөттөөгө окшош калдыктар табылган.

Биздин заманга чейинки 600-жылдарга жакын мезгилдерде азыркы Ирактын аймагында байыркы Вавилон дүркүрөп өнүккөн. Ал шаар Навуходонсор II нин падышачылыгы учурунда өтө жогорку деңгээлде гүлдөп өскөн. Вавилондун өтө күчтүү душманы – Ассирия болгон, ал Вавилондун борборун эки жолу кыйроого учураткан. Навуходонсор II Ассирияны жеңиш үчүн Миди жана Киаксар падышалары менен биримдикке келишкен. Ассирияны жеңгенден кийин аларды өз ара бөлүшүп, биримдикти бекемдөө үчүн Вавилондун падышасы Миди падышанын кызын аялдыкка алат. Бирок Вавилондун өтө кооз эмес шаар экендиги падыша айымды кубантат алган эмес, андан соң Навуходонсор II өзүнүн аялы Амیتис үчүн

Навуходонсор II падыша жана Семирамида (Аметиста)

Семирамида асма бактары

тигилген бактарды талкалоого буйрук берген. Бирок ал бактар жаңылыш түрдө Семирамида бактары деп аталып калган, анткени ассириялык падыша айым бул бактар отургузулганга чейин эки жүз жыл мурда жашап өткөн.

Семирамида бактарында пайдаланган сугаруу системасы Месопотами үчүн жаңылык болгон эмес. Мындай учурлар жергиликтүү зиккураттарда, легендарлуу Вавилон мунарасында жана Урадагы Улуу зиккуратта кездешет. Бирок ушул бакчада жерди иштетүү техникасы өтө өнүккөн чекке жеткен.

Биздин заманга чейинки 331-жылдары Александр Македонский Вавилонду басып алган. Атактуу полководец бул шаарды өзүнүн ири империясынын борбору кылган. Ал ошол «асма бактын» көлөкөсүндө жатып көз жумган. Александрдын көзү өткөндөн кийин Вавилон акырындык менен артка кете баштаган. Эң кубаттуу сел кирпичтерин, фундаменттерин кыйраткан, платформалар жер менен жексен болгон. Бакчалар кыйраган абалга келген. Ушинтип, ааламдын бир керемети жок болгон.

Байыркы чебер усталардын колу ме-

нен жасалган курулуштар түбөлүк гүлдөп турган жашыл бакчага айланган, анткени алар төрт кабаттан (платформадан) турган, алар пирамиданын тепкичтери сыяктанып, бири-бирине кынапталып көтөрүлүп турган, бири-бири менен ак жана кызгылт түстөгү плиталардан турган жоон тепкичтер менен байланып турган.

Платформалар 25 метрге жакын бийиктиктеги колонналарга орнотулган – мындай бийиктик ар бир кабатта өсүмдүктөр өсүүгө жана күн тийип турууга ылайыктуу болгон. Төмөн жактагы платформалар туура эмес төрт бурчтуу калыпка ээ болгон, эң чоң капталы 42 метр, эң кичинеси 34 метрди түзгөн.

Суу ар бир өсүмдүккө агып туруу үчүн, төмөнкү платформаларга синип кетпеш үчүн ар бир кабаттын үстү төмөнкүдөй капталган:

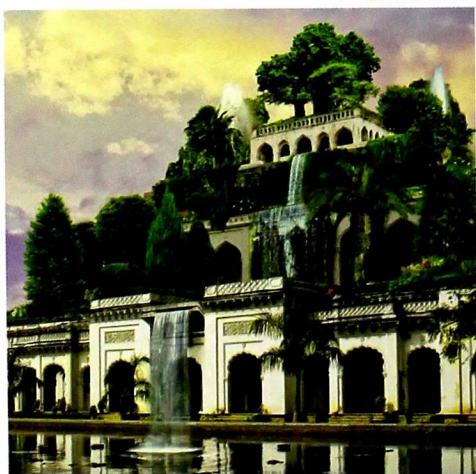
1. Алгач калыңдатып аркан жаткырылган, ал смола менен аралаштырылган;

2. Андан кийин эки кабат кирпич коюлган, алар бири-бирине гипс аралашмасы менен бекитилген;

3. Алардын үстүнө коргошун плитасы жаткырылган;

4. Андан соң булардын үстүнө өсүмдүк өсө турган калың катмардагы топурак ташталган, ал жерге бактардын тамырлары кенен тамырлап өскөнгө мүмкүнчүлүк болгон. Бул жерлерге мындан сырткары, чөп, гүл, бадалдарды да отургузушкан.

Бакча өтө татаал өздөштүрүлгөн системада болгон: бир колоннанын ортосунда түтүк жайгаштырылган, ал аркылуу бакчага суу берилип турган. Күн сайын кулдар атайын дөңгөлөктү тындырбай айлантып турушкан, ага териден жасалган чакалар бекитилген, дөңгөлөк айланган сайын бир калыпта кудуктан суу чакага толуп, андан бакчага куюлуп турган. Суу түтүк аркылуу курулуштун бийик жерине агып барып, кайра ал жерден көп каналдарга бөлүнүп, ылдыйкы террасаларга агып турган.

Семирамида асма бактары

Эфестеги Артемида храмы

Эфестеги Артемида храмы – мол түшүм берүүчүлүктүн кудайы, айдын, жаныбарлардын жана аңчылыктын колдоочусу, кийинчерээк бүтүндөй акылмандуулуктун жана жаңыдан төрөгөн аялдын колдоочусу катары саналган Артемиданын урматына салынган улуу ыйык храм. Артемида кудайына сыйынуу Эфесте өтө маанилүү болгон. Бул храм биздин заманга чейинки 560-жылдары Лидия Креза падышачылык кылып турганда Кичи Азиянын жээгинде, түндүгүнөн Меандр дарыясы менен чектешкен Эфес шаарында курулган.

Храм саздак топурактан салынган, жер пайы (фундаменти) дайыма болуп туруучу жер титирөөдөн сактануу үчүн бекемделип курулган. Архитектор Херсифон жана анын уулу Метаген Крит аралынан храмдын планына (55 × 105 м) тик бурчтуктарды курушкан, ал бийиктиги 18 м турган 127 иондук колонналар менен курчалган. Башкы фасаддын ар бир экинчи катарына сегизден колонна тургузулган. Храмдын курулушу 120 жылга созулган, аны Пеонит жана Деметрий аттуу архитекторлор куруп бүтүшкөн.

Биздин заманга чейинки 356-жылы Эфес шаарынын тургуну Герострат өзүнүн атын даңазалап, түбөлүккө калтырууну

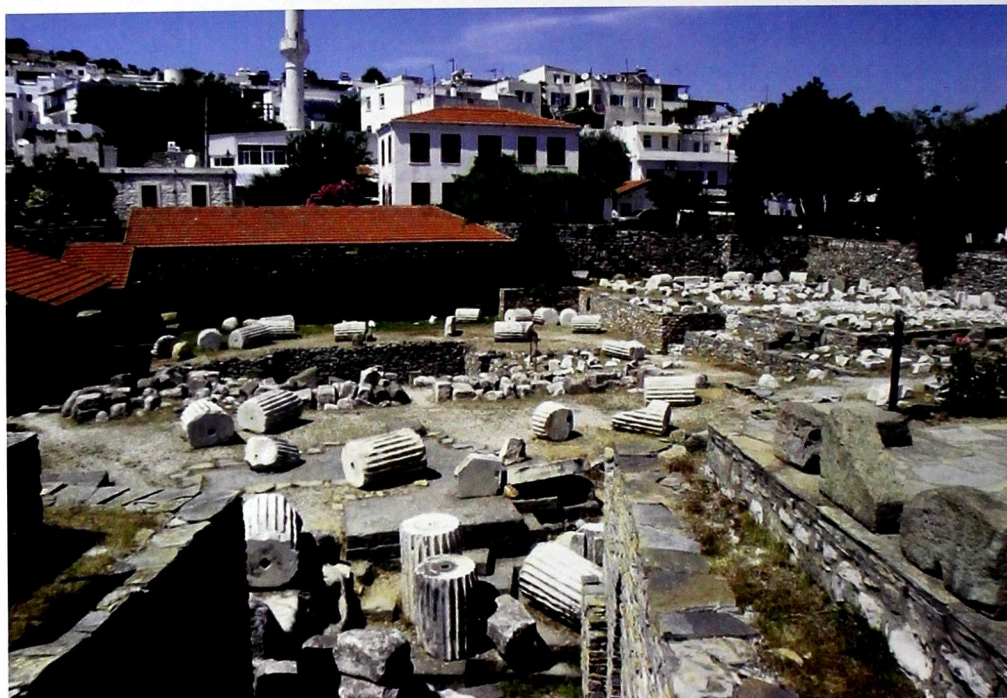
көздөп, атактуу храмды өрттөгөн, өрттүн кесепетинен храмдын дубалдары урап, чатырлары кыйраган. Кайрадан чиркөө куруу чечимине келишкен. Чогулган каражатка архитектор Хейрократ кайрадан бир аз өзгөртүүлөр менен храм курган, мурдагы храмдын негизинде дубалы тургузулуп, тепкичтердин саны көбөйтүлгөн. Анын ичинде бала эмизген эне келбетинде Артемиданын чоң статуясы (15 м) болгон. Анын скульптурасы жыгачтан жасалып, кийимдери жана жасалгалары алтындан шөкөттөлгөн. Кийинки жүз жыл аралыгында ал бир аз кыйроого дуушар болгон: 263-жылдары храм таланып, тонолгон, Византия империясы учурунда храмдын мрамор плиталары башка курулуштарга пайдаланып кеткен, кийин ал храмдын ордуна сакталбаган христиандык чиркөө курулган.

1869-жылдын 31-октябрында англиялык археолог Вуд храмдын орду турган жерди издеп таап, анын калдыктарын, жер пайларын (фундаментин) тапкан. Ошондой эле ал жерден албууттанган фанат Герострат тарабынан өрттөлгөн мурдагы храмдын издери да табылган. Бүгүнкү күндө храмдын ошол ордунда бир гана калыбына келтирилген колонна турат.

Эфестеги Артемида храмы

Галикарнастагы Мавзолей

Галикарнастагы Мавзолейдин урандылары

Биздин заманга чейинки IV кылымда Кариянын борбору Галикарнас шаарында (түштүк-чыгыш Кичи Азия) кариялык башчы Мавсол жана анын аялы Артемисия II үчүн укмуштуудай күмбөз курулган. Бул курулма Мавсолдун атынан (грекче Mausoleion) аталып, кийин мавзолей болуп калган.

Анын курулушу Мавсол жашап турган кезде башталган, бирок курулуш бүткөнгө чейин ал каза болуп калган. Айрым маалыматтар боюнча ал курулушту Артемисия жетектеген, ал өзүнүн күйөөсүн өтө жакшы көрүп, сүйгөндүктөн, анын атын ушундай жол менен түбөлүккө эстелик катары калтырууга кыялданган. Ошондуктан Галикарнастагы Мавзолей махабаттын эстелиги деп эсептелет. Галикарнастагы Мавзолей храм жана күмбөз катары жасалган, аны грециялык архитекторлор Пифей менен Сатир курушкан, ошондой эле ошол мезгилдин белгилүү скульптору Скопас

(анын дагы бир эмгеги Эфестеги Артемиданын экинчи Храмын да кооздогон), Леонар, Бриксаид жана Тимофейлер да бул ишке чакырылган.

Архитектуралык пландан алганда бул жерде аралаш стилдер байкалып турат, бул мавзолей кайталангыс курулма болуп салынган жана ошол мезгилде буга окшош имарат жокко эсе болгон.

Бул укмуштуу күмбөз ошол мезгил үчүн башкача калыпта болгон жана көлөмү өтө эле чоң болгон. Мавзолейдин негизи беш кабаттуу тик бурчтуктан, ак мрамордон жылмаланган плитадан турат. Үстү скульптуралык фриз менен кооздолгон – узундугу 117 метр келген мрамордук рельефке грек жоокерлери амазонкалар менен согушуп жаткан сүрөт чагылдырылган. Күмбөз имараттын ортосуна, бийик жерге жайгашкан.

Аны он бир метрлик 39 колонна кур-

чап турган, алар 24 тепкичтен турган пирамидалык тепкич формасында чагырды кармап турушкан. Чагырдын үстүндө мрамордон квадрига турат – төрт атка чегилген байыркы дөңгөлөктүү араба. Дөңгөлөктүү арабада Мавсоланын жана анын аялы Артемисиянын чоң скульптурасы турат. Мавзолейдин төмөн жагында мрамордон жасалган арстан жана атчан кишинин айкели жайгашкан.

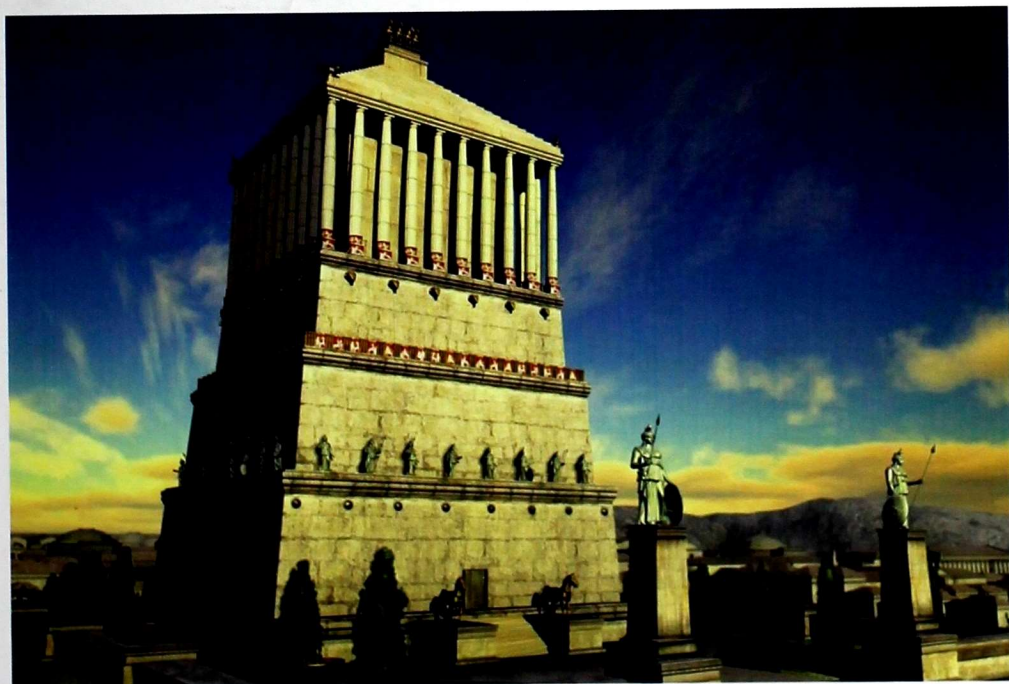
Бул күмбөз мурда болуп келген күмбөздөргө эч окшошкон эмес, аны жасагандар «мавзолей» деп аташкан.

Галикарнастагы Мавзолей жалпысынан 1800 жыл турган, бирок күчтүү жер титирөө учурунда кыйраган. 15-кылымда чырымдуулар (крестonosцы) анын урандысынан Ыйык Пётрдун сепилин курушкан. Курулуш үчүн сакталып калган марамордук блокторду пайдаланышкан. Чырымдуулар (крестonosцы) ал жерден куулгандан кийин, ошол жерге түрктөр Бодрум чебин салышкан.

Сепилдин дубалынан алынган 12 мрамордуу рельефтер азыркы учурда Британ музейинде сакталып турат.

Мавсола менен Артемисиянын статуясы

Галикарнастагы Мавзолей

Олимптеги Зевстин статуясы

Гректер өзгөчө көңүл буруп келген олимпиада оюндары негизинен Зевс кудайынын урматына өткөрүлүп келген. Бирок бул уламыштык каармандын храмы болгон эмес. 465–466-жылдары гана Олимпте кайталангыс керемет имарат курулган, бир топ убакыттан кийин Зевстин көлөмдүү кооздолгон статуясы пайда болгон. Храмдын ичине чондугу 20 метр келген олимп-кудайынын бийик тактада отурган статуясы жайгаштырылган. Скульптура жыгачтан даярдалып, Зевстин жыланач денесинин жогорку бөлүгү пилдин сөөктөрүнөн турган пластинкалар менен чапталган. Кудайдын кийимдери жана бут кийими алтын менен жалатылган. Зевс сол колуна жумуру баштуу аса таяк (скипетр), ал эми оң колуна жеңиш кудайынын статуясын кармап турат. Статуянын орнотулган негизи плитадан турган, анын туурасы 6 метр, ал эми бийиктиги 1 метр болгон. Бул шедеврдин куруучулары болуп белгилүү афиналык архитекторлор жана Фидия атындагы скульптор эсептелген. Ошол материалга автордун

талап кылгандыгын күбөлөндүргөн булактар сакталып калган, ошонун негизинде олимптик Зевстин скульптурасы түзүлгөн. Храмдан 80 метр алыстыкта Фидиянын буйругу менен устакана курулган, ал сыйынуучу имараттын көлөмүн кайталаган.

Устакананы немецтик археологдор табышкан, байыркы курулуштун ыйык калдыктары алардын көңүлүн өзгөчө бурушкан.

Имаратка кароо жүргүзгөн учурда алар чеберчилик менен скульптураларды жасаган эмгек шаймандарын, темир эритүүчү цехтин калдыктарын таап алышкан, ал табылгалар ааламдын бир керемети ушул жерде деген жоромолду ырастай алган. Устакананын жанындагы чуңкурдан статуянын керектен чыккан калдыктары табылган, ошондой эле летописисте сүрөттөлүп жазылган Фидия жасаган скульптуранын накта далилдери да табылган. Алар кудайдын даяр кийимдерин, пилдин сөөгүнөн жасалган көп сандаган пластинкаларды, баалуу таштардын калдыктарын таап чыгышкан.

Алардын эң башкы табылгасы түздөн түз скульпторго тиешелүү болгон кумган болгон, анын түбүндө «Фидияга таандык» деген сөз жазылган.

Олимп Зевстин статуясы (Эрмитаж)

Биздин мезгилде ааламдагы кереметтин бири болгон мрамордук көчүрмөнү Эрмитаждан көрүүгө болот, ал 1861-жылы Италиядан алынып келинген. Бул Зевстин статуясы биздин заманга чейинки биринчи кылымда римдик автор тарабынан жасалган, ал XVIII кылымдын аягында Римдин айлана-тегерегине археологиялык казуулар жүргүзүлүп жаткан учурда табылган. Ал бүгүнкү күндө дүйнөдөгү музейлердин ичинен байыркы ири скульптуранын бири болуп саналат, ал эстеликтин бийиктиги 3,5 метр жана салмагы 16 тонна.

Александрия маягы

Маяк Жер ортолук деңизиндеги Фарос кичи аралында, Александриянын жээгинде курулган. Бул жаркыраган портту биздин заманга чейинки 332-жылы Александр Македонский Египетке келгенде негиздеген. Аны жасоого 20 жылдай убакыт керектелмек, ал биздин заманга чейинки 283-жылдардын тегерегинде Египеттин башчысы Птолемя Инин убагында салынып бүткөн. Бул өтө чоң имаратты курууга жалпысынан 5 жылдай убакыт кеткен. Бул укмуштуудай шедеврди инженердик жана архитектуралык искусствонун чебери Сострат Книдский түзгөн.

Маяк үч чоң кабаттан турган. Төмөнкү бөлүгү 71 метр бийиктикте болгон, жогору көтөрүлгөнгө ыңгайлуу шарт түзүлгөн. Ортоңку кабат сегиз бурчтуу болгон, бийиктиги 34 метр, ал эми анын үстүндө тегерек мунара – жарык берип турган маяк орнотулган. Венчала – Зевс-куткаруучунун статуясынын 130метрлик курулмасы.

Маяктын ичинде буралган пандус бар, аны менен аттар жана качырлар смолону жана майды жогору көздөй ташыган, анткени маяктын чокусундагы алоологон отту күйгүзүп туруш үчүн көптөгөн күйүүчү зат талап кылынып турган.

Александрия маягынан күйгөн оттун жарыгы 60 километрден алыс аралыкка чейин көрүнүп турат.

Сострат Книдский өз эмгеги менен чыгарган мурасы аркылуу сыймыктанган. Ага кийинки муундар Александрия маягын жасаган адамдын аты белгисиз болуп калат деп чочулаган. Ошондуктан биринчи кабаттын дубалына инженер төмөнкүдөй жазуу жазып койгон: «Сострат Книдский, Декстифандын уулу, деңизде жүрүүчүлөрдүн урмагынан кудай-колдоочуларга арналат». Бирок ал египеттик каардуу башкаруучудан корккон, ал баардык эмгектерди өзүнө таандык кылып алчу, ошондуктан жазууну калың шыбак менен шыбап жашырган, көйрөң Птоломей Сотердин атын

кырып тазалагандан кийин окулгандай болгон. Топурак тез эле жуурулуп түшүп калган, ошол кезде Фарос маягын саяктап жүргөндөр көрүп, чыныгы куруучу ким экенин окуй алышкан.

Фарос маягы деңиз жүргүнчүлөрүнө 1500 жылдан ашык убакытка чейин жол көрсөтүп берип турган. Бирок биздин заманга чейинки 365, 956 жана 1303-жылдардагы жер алдынан чыккан күчтүү силкинүү имаратты катуу талкалаган, ал эми 1326-жылдагы күчтүү жер титирөө дүйнөдөгү бирден бир улуу архитектуралык имаратты биротоло кыйратып жок кылган.

Фарос маягынын архитектурасы жөнүндө түшүнүк бере турган жалгыз гана сүрөт – бул байыркы римдик монеталардагы кооздолуп түшүрүлгөн сүрөттөр.

Жүздөгөн жылдардан кийин Александрия маягы талкаланган жерге деңизден Александрияны коргоп турган кубаттуу форт (чеп) курулган. Ал азыркы күндө да бар жана учурда сакталып турат, анын ичинде Александриялык тарыхый музей жайгашкан.

Александриялык маяк

Родостук Колосс

Родостук Колосс. Күн Кудайынын эн чоң статуясы. Эгей деңизиндеги Родос аралында качандыр бир мезгилдерде ааламдын жети кереметинин бири болгон. Родостук Колосс Гелиос кудайынын статуясын өзүнө камтыйт, анын бийиктиги болжол менен 60 метр. Статуяны Деметрий I Македонскийдин бир жыл бою курчоосунан кийин курууну чечишкен, бирок алардын курчоосу ийгиликсиз болуп калган. Аралдын жашоочулары курчап келген душмандардын согуштук куралдарын чогултуп сатышкан, алар Гелиос кудайы бизди сактап калды деп, анын урматына статуя куруу чечимин кабыл алышкан.

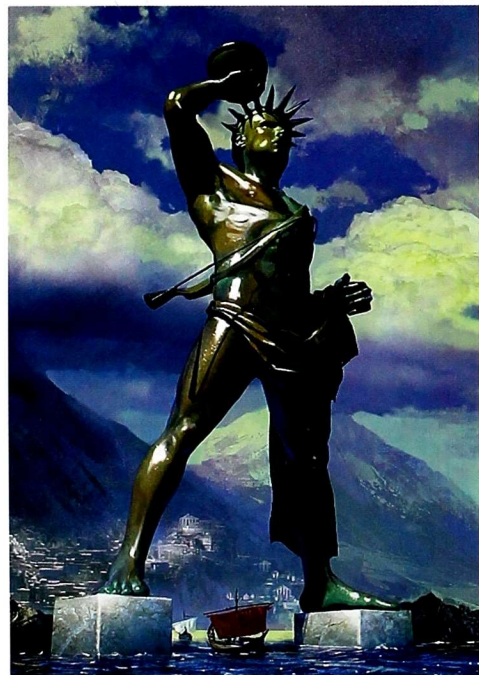
Жаңы кереметтин курулушу биздин заманга чейинки 302-жылдары башталган. Бул курулуш менен ошол мезгилдин белгилүү архитектору жана скульптору Харес алектенген. Курулуш төмөндөн жогору карай, тепкичтен чокусуна чейин жүргүзүлгөн. Анын негизин коло түзүп, өтө чоң эмес

темир каркастарга бекитилген. Курулушту жеңилдетүү үчүн жер кыртыштарын пайдаланышкан. Ар бир деңгээлге өйдөлөгөн сайын топурактар үймөктөлө баштаган, тетиктер бириктирилип, андан ары түптөлгөн. Курулуш бүткөндөн кийин үйүлгөн топурактар алынганда, таң калган элдин алдында Родостук Колосстун өтө чоң статуясы пайда болгон.

Башында Колосс деген сөз менен ар кандай статуялар аталган, бирок Родостук Колосстун курулушунан кийин өтө ири көлөмдөгү курулмалар ушундай аталып калган.

Курулуш биздин заманга чейинки 280-жылдары бүткөн деп айтылат. Бул курулушка 13 тонна коло жана 8 тонна темир кеткен. Курулуштун ичи жер төшөлгө болгон, ошондуктан анын алды туруктуу болсун деп ичин таш жана топурак менен толтурган. Колоссту 33 метрлик бийиктикке көтөрүп туруу үчүн мрамордон постамент орнотулган.

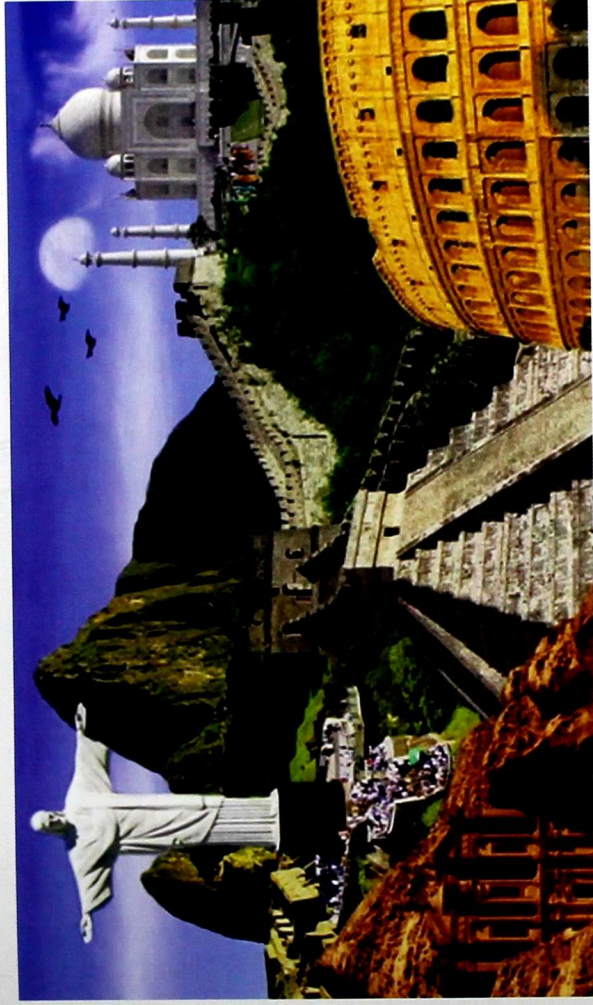
Байыркы өтө бийик бул статуя көп убакытка чейин деле турган эмес. Болгону 60 жылдан кийин эле биздин заманга чейинки 220-жылы жер титирөөдөн улам Родостогу Колосстун статуясы тизесине чейин урап калган. Бүгүнкү күнгө чейин «топурак буттуу колосс» деген лакап айтылып жүрөт. Статуя ошондой калыпта бул жерде 900 жылдай турган, ал ошондой турушу менен да көптөгөн көрөрмандарды өзүнө тарта алган. 977-жылы акча каражатынын керектигине байланыштуу статуя кайра эритүүгө жиберилген.

Родостук Колосс

Родостогу статуя жөнүндө так жана кеңири маалымат биздин күнгө чейин жеткен эмес. Эскерүүлөр Плиния менен Филониянын жазмаларына таянат, калганын авторлор негизинен кыска гана эскерүүлөрдү пайдаланышкан. Ошондуктан, статуя кандай көрүнгөндүгү, ал кайсыл жерде тургандыгы тууралуу так маалымат жок.

АЗЫРКЫ ДҮЙНӨНҮН ЖЕТИ КЕРЕМЕТИ

ектилген. Курулушу
ер кыргыздарын пай-
р деңгээлге өйдөлөгөн
үймөктөлө баштаган,
пип, андан ары түштөл-
өндөн кийин үңкүлөн
да, таң калган элдин
олосун өтө чоң ста-

сс деген сөз менен ар
калган, бирок Родостук
нан кийин өтө ири кө-
шүндөй аталып калган.
дин заманга чейинки
н деп айтылат. Бул ку-
ло жана 8 тонна темир
ичи жер төшөлгө бол-
ан алды туруктуу бол-
ана топурак менен тол-
3 метрлик бийиктикке
мрамордон постамент

бийик бул статуя көп
е турган эмес. Болго-
н эле биздин заманга
жер типирөөдөн улам
н статуясы тизесине
Бүгүнкү күнгө чейин
осс» деген лакап айты-
ошондой калыпта бул
туурган, ал ошондой ту-
төгөн кереметтерди
977-жылы акча кара-
не байланыштуу статуя
еррилген.

статуя жөнүндө так
лымат биздин күнгө
с. Эскерүүлөр Пли-
инянын жазмаларына
авторлор негизинен
үлөрдү пайдаланыш-
статуя кандай көрүн-
ил жерде тургандыгы
ымат жок.

Белгилүү болгондой, ааламдын жети керемети болгон, аларды азыр «байыркы дүйнөнүн жети керемети» деп атаоого болот. Биздин күнгө чейин алардын ичинен бирөө гана сакталып калган – ал Египеттеги легендарлуу Гиза пирамидасы. Ошондуктан швейцариялык режиссер Бернар Вербердин демилгеси менен «Ааламдын жаңы жети керемети» долбоору уюштурулган, анда «ааламдын керемети» деген аталышка татыктуу болгон, азыркы күндө бар курулмаларды жана ажайып жайларды аныктоо каралган. Ал өзүнүн тизмесине бүгүнкү күндө бар 77 архитектуралык объектилерди түзгөн, андан каалоочулар 7 оригиналдуу объектини тандоого мүмкүн болгон, добуш берүү интернет, телефон жана жазылган билдирүүлөр аркылуу жүргүзүлгөн. Добуш берүүгө дүйнөнүн жүз миллиондон ашык адамы катышкан. Конкурстун жыйынтыгы Лиссабондо 2007-жылдын 7-ноябрында (07.07.07), «үч жети күндө» жарыяланган. Азыркы дүйнөнүн жети кереметинин ичинен алтоо ЮНЕСКОнун бүткүл дүйнөлүк мурасы болуп жарыяланган. Аларга

төмөнкүлөр кирген: Улуу Кытай сепили, Перудагы Мачу-Пикчу шаары, Йорданиядагы Петра шаары, Юкатан жарым аралындагы Чичен-Ица шаары, Мексика, Римдеги Колизей, Италия, Индиядагы Тадж-Махал мавзолейи, Рио-де-Жанейродогу Иисус Христостун статуясы, Бразилия.

Улуу Кытай сепили

Дүйнөнүн бул узун керемети байыркы мезгилде, тактап айтканда биздин заманга чейинки 3-кылымдын башында курулуп башталган. Ал Сепилдин курулушу 600 жылдан кийин бүткөн. Ал Кытай императору Цинь Ши-хуандинин (Цинь династиясы) буйругу менен курулган, түндүк Кытай аркылуу өткөн.

Кытай аймагында болгон көптөгөн падышачылыктар дайыма бири-бири менен согушуп турушкан. Ошондуктан, алар бири-биринен коргонуу үчүн кубаттуу коргонуучу сепил кура баштаган. Император Цинь Ши-хуанди биздин заманга чейинки 221-жылдары Кытайды толук бириктирип, сырттан келген кол салуулардан өзүнүн мамлекетин коргоо үчүн эбегейсиз чоң курулуш баштаган.

Улуу Кытай сепилинин узундугу 10 миң ли (бардык тармактарын кошкондо 8851,8 км) болгон. Уламыштарга таянсак, Цинь Ши-хуандын кереметтүү канаттуу аты аны бир күндө чуркап өткөн. Кайсыл жерге анын туягы тийсе, ошол жерге кароол мунарасы пайда болуп калган. Алар-

дын бири-биринин ортосунун аралыгы жаанын атылган жебесинин эки жолку аралыгы менен болгон. Мурдагы курулган крепосттук чептер бул ири курулушка бириктирилип курулуп кеткен. Курулуш өтө ылдамдык менен жүргүзүлгөн.

Башында бул курулушка өтө көп аскерлер жиберилген, бирок кийин буга Кытай элинин бештен бир бөлүгү тартылган, ал болжол менен бир миллион адамды түзөт. Бул курулуш үчүн бир топ бышык жана ишенимдүү деп эсептелген кирпичтер жана таш блоктор пайдаланылган, алар кайнатылган аки таш кошулган күрүч боткосу менен бириктирилген.

Кытай сепили – бул Кытайдын сыймыгы жана 1987-жылдан тартып ЮНЕСКОнун улуу кенч байлыгы болгон. Кытай сепилин орбиталык станциядан дүрбүсүз көрүүгө мүмкүн эмес, бирок аны спутниктен тартылган сүрөттөң көрүүгө мүмкүн.

Улуу Кытай сепили

Аскалуу Петра шаары

Ад-Дейр Монастыры

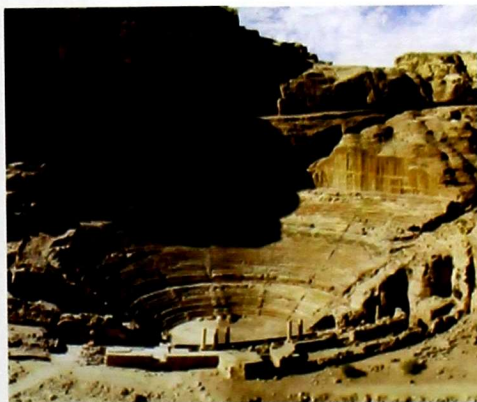
Бул байыркы тарыхый-археологиялык шаар мындан төрт миң жыл мурда иду-мейлер тарабынан салынган. Бул шаарды акыркылардан болуп римдиктер биздин заманга чейинки 106-жылдары салып бүтүшкөн, ал эми 12-кылымда бул жерде чырымдуулар (крестоносец) кожоюндук кылган.

Петра шаары Иорданиянын түштүгүндө жайгашкан жана ал ажайып суктанарлык жайдын символу болгон. 80 метр бийиктик аскадагы бул керемет шаар коргоочу лагерь, өткөрмө жана падышачылык жүргүзгөн жер катары кызмат кылган. Петра шаары соода жолунун кесилишинде жайгашкандыктан, көптөгөн жылдар бою соода борбору катары кызмат кылган, ал аркылуу Чыгыштан Батыш өлкөлөрүнө товарлар өтүп турган.

Шаардын жайгашкан жери өтө кызыктуу – ал Ор библия тоосунун боорунда жайгашкан, тагыраак айтканда – Жансыз деңизден (Мёртвое море) Акаба булуңуна чейинки жайгашкан тоолордун койнунда салынган. Капчыгайдагы ичке кеткен кууш жол өз кезегинде шаардын таштан негилген

кооздугун жана сырдуулугун ачып берет.

Петра шаарынын башкача аталышы – Роуз сити. Бул кызгылт түстүү шаар 1985-жылы ЮНЕСКОнун бүткүл дүйнөлүк мурастар тизмесине киргизилген. Уламышка айланган, каралбай калган бул шаарды 1812-жылы Швейцариялык саякатчы Буркхардт ачкан.

Петра шаарындагы байыркы амфитеатрдын көрүнүшү

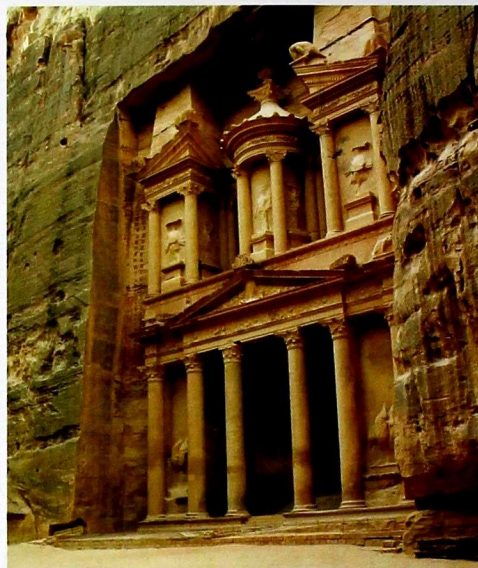
СБО

ОШСКАЯ
ОБЛАСТНАЯ ДЕТСКАЯ
БИБЛИОТЕКА
ИНВ. № 255612

СБО

Ал бул жерди ачууга өтө умтулган, өзүнүн бул ачылышы тууралуу бул өлкөнү бүтүндөй дүйнөгө тааныткан. Петр шаарында аскадагы храмдын кесилген калдыктары, алтари (жертвенники), күмбөздөр жана турак үйлөр сакталып калган. Өтө кооз храм деп Эль-Хазне эсептелет – ал өтө чоң монолиттен кесилип жасалган Петрдун суктанарлык эстелиги. Анын бийиктиги 42 метр. Мавзолейдин фасадында атылган октун издери байкалып турат: бедуиндер бул имаратта баалуу бумдар ка-

тылган деп ишенишкен, бирок аны издөө өз ийгилигин берген эмес. Андагы кенч бүгүнкү күнгө чейин табылган жок.

Эль-Хазне

Петра шаарында бардыгы болуп 800дөн ашык ажайып суктанарлык жайлар бар. Храмдар жана склептер (өлүк салынган табыт сакталуучу жер алдындагы үйлөр), римдик колоннадалар жана 3000 орундуу амфитеатр, жогорку даражадагы төрөнүн сарайлары, мончолор жана каналдар – мунун баардыгы таштан салынып жасалган.

Каралбай калган Петр шаары

Колизей амфитеатры

Римдеги өтө чоң амфитеатрдын курулушу биздин заманга чейинки 72-жылдары башталган, аны куруучулар Веспасман менен Тит болушкан. Колизейдин дагы бир аталышы – Флавиев Амфитеатры болгон. Римдиктердин мындай улуу сыймыгы кайдан пайда болгон? Династиянын жаңы башкаруучусу – Веспасиан мурунку башкаруучу Нерондун хан сарайын жер бетинен жок кылууну чечкен. Имаратты куруу үчүн Нерондун Алтын үйү турган жерди тандаган, тактап айтканда Рим шаарындагы жасалма көл болгон. Бул курулушка 8 жыл убакыт кеткен.

Колизей деген сөз – латын тилинен алганда эң чоң, ири дегенди түшүндүрөт. Бул курулманын көлөмү таасир калтырарлык: арена сүйрү калыпта, аянты узуну 86, туурасы 54 метр жерди ээлейт, бардык имараттар огу боюнча диаметри 156 жана 188 метрди түзөт, дубалдын бийиктиги – 48 метр. Флавиев амфитеатрында 80 кирүүчү жер жана 50 миң ири орундук жайгашкан.

Ошол курулуштун архитектору Квинтий Атерий болгон. Мындай өтө чоң курулманы куруу ишине кулдардын эмгеги пайдаланылган. Курулуш иштери күнү-түнү жүрүп турган.

Имарат кургатылган көлдүн ордуна 13 метрлик бетон фундаменти менен толтурулган. Конструкция ишенимдүү болуш үчүн 80 радиалдык дубал жана 7 шакек түрүндөгү каркас менен бекитилген.

Италияда Колизейди куруп жатканда ар түрдүү материалдар колдонулган, алар: отургучтары мрамордон, шакекче дубалдары – травертинден, радиалдуу дубалы – бетон жана туфтан, аркалары кирпичтен болгон. Сырты өзүнчө мрамор менен капталган. Колизей амфитеатры сырттан караганда 3 кабаттуу.

Анын биринчи кабатында императордун тагы жана сенатар үчүн мрамордон орундуктар

болгон. Экинчи кабатында Байыркы Римдин жарандары үчүн арналган мрамордук орундуктар орнотулган. Ал эми үчүнчү кабатында калган көрүүчүлөр үчүн орундуктар болгон, алар жыгачтан жасалган отургучтар жана туруп көрүүчү жайлар жайгашкан. II кылымда акыркы төртүнчү кабаты толук курулуп бүткөн.

Римдеги Колизей негизинен гладиаторлордун согушун өткөрүүгө арналып салынган. Амфитеатрдын арены 3 миң жоокер бата турганга ылайыкташкан. Гладиаторлордун согушунан тышкары, жыгачтан жасалган жылдырма полдордо атайын декорациялар менен аңчылык сахна оюндары өткөрүлгөн. Флавиев амфитеатрындагы дагы бир маанилүү дата – бул 249-жылы Рим шаарынын миң жылдыгын майрамдашкан. Бул майрамда миндеген гладиаторлор жана жаныбарлар өлгөн. 405-жылы кандуу жазалар токтотулган.

Колизейдин сырткы дубалын куруу үчүн таштар пайдаланылган жана алар эч кандай аралашмасы жок орнотулган. Негизинен алар бири-бири менен темир бекиткичтер аркылуу бириктирилген, алардын жалпы салмагы 300 тоннаны түзгөн.

Колизей амфитеатры

Чичен-Ица пирамидалары

Чичен-Ица пирамидалары – Майя индеецтеринин байыркы шаары.

Чичен Ица – бул байыркы таң калычтуу шаар, ал азыркы Мексиканын аймагында жайгашкан. Бул шаар качандыр бир убакта Майя-Ица урууларынын бирине таандык болгон. Аны которгондо «Ица уруусунун кудугу» дегенди түшүндүрөт, ошондуктан байыркы шаардын аймагында 13 сеноттор (табигый кудуктар) жайгашкан. Ошол урууларды суу сыйкырчылары деп аташкан. Бул жай көптөгөн табышмактуу сырларды өзүнө камтып турат. 1988-жылдан тартып Чичен-Ица ЮНЕСКОнун Бүткүл дүйнөлүк мурастардын объектиси болуп эсептелет.

Майя эли астрономияны өтө жакшы өздөштүрүшкөн, биздин заманга чейинки биринчи миң жылдыктын ичинде алар күндүн, айдын, ошондой эле башка планеталардын жана жылдыздардын кыймылынын схемасын картага түшүрүп, аларды деталдап иликтеп чыгышкан. Алардын дини жана мифологиясы өткөндү, учурду жана келечекти түшүндүрүү менен түптөлгөн. Майя эли мыкты математикалык системаны, жазуу системасын жана бири-бири менен өз ара байланышкан үч так календарлардын комбинациясын ойлоп табышкан.

Майя элинен бизге чейин жеткен эң башкы ажайып суктанарлык нерсе деп пирамидалар эсептелет. Алардын эң бийиги «Кукулькан Пирамидасы», анын бийиктиги 25 метрге чейин жетет. Пирамида өзгөчө

астрономиялык тетиктерге ээ: анын 9 деңгээли бар, анын ар биринин төрт капталында кеңири тепкичтер жайгашкан. Ар бир тепкичте 91 баскыч бар, анын суммасы 364 болот. Ал эми бул санга жогорку аянтгы кошсо, анда анын жалпы саны бир жылдын 365 күнүнө барабар болот. Пирамиданын негизги тогуз баскычы тепкичтерге бөлүнөт, бул эки эсе көбөйүп 18ге жетет. Майя элинде 18 деген сан жыл ичиндеги айлардын саны менен байланышкан. Ар бир дубалда календардык циклде жылдардын саны – 52 рельеф тартылган.

Кукулькандын ыйык храмында жылына эки жолу, күн менен түн теңелгенде (20-мартта жана 21-сентябрда) өтө таң калычтуу жана кызыктуу көрүнүштү көрүүгө болот, 15 саат чамасында пирамидага күн нуру төмөнкүдөй чачырайт, ал нур башкы тепкичтин батыш балюстрадасына 7 бирдей капталдуу үч бурчтукту түзөт, анда жыландын башы менен бирге тепкичтин бетине сойлоп бараткан жыландын келбети түшүрүлөт... Жазында – жогору көздөй, ал эми күзүндө төмөндү көздөй.

Мындан сырткары «Жоокерлердин храмы» (өтө бийик эмес төрт баскычтуу пирамида); кызыктуу байыркы суу боёк менен сүрөтү тартылган «Ягуарлардын храмы»; өтө чоң тик бурчтуу калыптагы төрт колоннанын урандысы – табышмактуу «Миң колонна тобу» сакталып калган. Ыйык сенот – тереңдиги 50 метр келген кудук, анын диаметри 60 метрди түзөт. Анын башкача аталышы – «Өлүм кудугу». Ошондой эле Чичен-Ицада тегерек храмдын урандысы сакталып калган, анда «Караколь» обсерваториясы жайгашкан.

Чичен-Ица Пирамидасы

Мачу-Пикчу – Инктердин сырдуу шаары

Анд тоолорунун чокусунда Латын Америкасынын берметтери бар, алардын ичинен ааламдагы жети жаңы кереметтин бири инктердин Мачу-Пикчу шаары. Бул шаар Урубамба дарыясынын жанындагы белгилүү Куско шаарынан 120 чакырым алыстыкта жайгашкан. Мачу-Пикчу шаарын 1438–1471-жылдары башчы болгон Пачакути салган деп эсептешет.

Мачу-Пикчу азыркы күнгө чейин Инктердин кудуреттүү империясынын күбөсү катары калган. 500 жыл мурда Инктердин курулуштагы жетишкендиктери таштарды аралашмасы жок бири-бирине кынаптап койгонго өбөлгө түзгөн, андагы жылчыктарга бычакты да киргизүүгө мүмкүн эмес.

Мачу-Пикчу шаарынын калдыктары (аны азыркыга чейин «булуттардын арасындагы шаар» деп аташат) 2450 метр бийиктиктеги тоо кыркаларында жайгашкан, үч тарабынан Урубамба дарыясы менен курчалган. Андагы сарайлар, аянттар, храмдар жана турак-жай үйлөрү кандай максатта салынганы азыркы күнгө чейин белгисиз. Балким бул башкаруучулар үчүн аскердик крепость, храмдык комплекс же тоодогу баш калкалоочу жай болгондур.

Мачу-Пикчуну жергиликтүү тилден которгондо «Эски тоо» дегенди түшүндүрөт. Анын катарында Уайна-Пикчу (Жаш тоо) асман тиреп турат.

«Асмандагы шаардын» өзү 1911-жылы гана дүйнөгө белгилүү болгон, анда Йель университетинин профессору Хирам Бингхемди перулук гид ошол комплекске алып барган. Жергиликтүү калк Мачу-Пикчунун бар экендигин билсе да, алар бул тууралуу испандык баскынчы-

ларга айткан эмес. Алардын ушундай аракеттери үчүн гана ал шаар кол тийбес бойдон калган.

Ар бир билим, ар бир тепкич жана плита – Мачу-Пикчунун курулуш чеберчилигинин кайталангыс далили. Дубалдар, террасалар жана пандустар тоонун бийиктигине шайкеш келип, кыналышып турат. Шаарда 700гө жакын террасалар сакталып калган, алар тамак-аш, жер-жемиш өстүрүү үчүн арналган. Ар бир террасада суу сугаруу системасы өткөн, ал жерге жаандан же буулануудан кийин суулар топтолуп, агып турат.

Шаарда жалпысынан эки жүз үйдө миңден ашык адам жашаган, тамдар инктердин ыйык жаныбарларынын бири кондор формасында курулган. Ар кандай татаал жайларда жайгашып, курулган тамдар ар кандай бийиктикте орун алган, аларды бириктирүү үчүн таштан жасалган жүздөгөн тепкичтер даярдалган. Шаардын бардык курулмалары циклоскопиялык кынаптоо менен жасалган, таштар өзүнүн салмагы менен гана кармалып, кынапталып турат.

Инктердин унутулуп калган шаары – Мачу-Пикчу

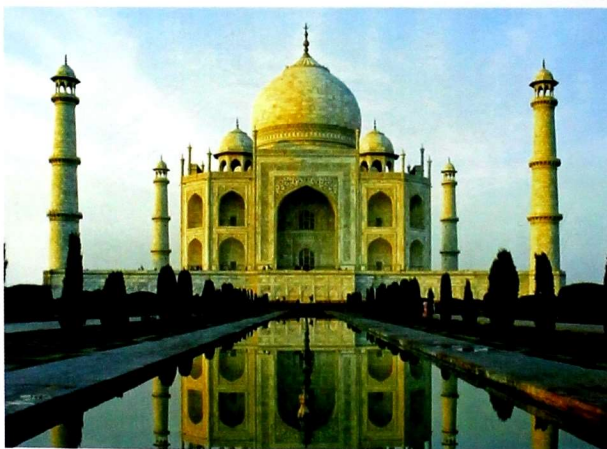
Тадж-Махал

Индиядагы Ямунь дарыясынын өрөөнүндө өтө улуу жана ошол эле мезгилде жеңил Тадж-Махал күмбөзү турат, ал ааламдын жаңы жети кереметинин бири болуп эсептелип, ЮНЕСКОнун Бүткүл дүйнөлүк мурастарынын объектиси деп таанылган. Ак мрамордон жасалган купол асманга умтулуп көк тиреп турат жана каналдагы кыймылдабай чалкып турган сууну чагылдырат. Чындыгында бул жомоктогудай керемет архитектуралык жасалга, ал Индиядагы гана эмес дүйнө жүзүндөгү бирден бир кооз эстелик. Бул өтө кооз сулуулук сүйүүнүн урматына салынган. Ал өтө кызыктуу тарых жана азыркы чыгыштын жомогу.....

XVII кылымдын башында Улуу Моғолдордун падышасы ошол кездеги ханзаада Шах Джахан он тогуз жаштагы супсулуу периште Арджуманад Бану Бегамды, кийинки аты Мумтаз Махалды («Сарай кооздугу») эс-акылдан танып сүйүп калат да, ага үйлөнөт. Ал өзүнүн аялын ушунчалык берилип сүйгөндүктөн, өзүнүн чоң гареминдеги бир дагы аялга таптакыр көңүл бурган эмес. Ал аялынан сегиз уул жана алты кыз төрөлөт. Он төртүнчү баласын төрөп жатып, Мумтаз Махал оор төрөттөн күйөөсүнүн көз алдында каза табат. Шах

Джахан үчүн бул жоготуу абдан оор болот. Мумтаз Махалга арналып Индиянын керемет жерлеринин бири болгон Агра деген шаардын жанындагы дайранын жээгине жер жүзүндө жок эң кооз күмбөз тургузууну чечет. Бул курулушту салууга эң кыйын усталар чакырылып, жыйырма миңдей адам 22 жыл бою салышат. 1653-жылы кереметтүү Мумтаз Махалдын мүрзөсүнүн үстүнө Тадж-Махал күмбөзү тургузулат, ал жомоктогудай кооздуктун жана сулуулуктун символу болуп калган. Кийин Шах Джахан да каза болуп, анын сөөгү да ушул жерге коюлат. Бул жубайлардын эки күмбөзү тең мавзолейде жайгашып, жер алдына алардын сөөгү коюлган.

Беш куполдуу 74 метрлик имараттын платформасы өзүнүн кереметүүлүгү менен таң калтырат. Мавзолейдин бурчтарында жайгашкан 4 мунара кокусунан кыйроо болгондо күмбөзгө эч кандай зыян келтирбегендей болуп курулган. Көп сандаган оргутмалары (фонтан) жана бассейндери бар бакча мавзолейге жанаша жайгашкан. Дубалга чапталган өтө тунук эмес, жылмаланган мрамор сутка ичинде өзүнүн өңүн өзгөртүп турат: кызгылттан сарыга, күндүз ак түскө, ал эми түнкүсүн күмүш түскө. Мындай кайталангыс көрүнүштөн тышкары, дубал өтө көп сандаган малахиттер, агаталар, сердоликтер, бирюза жана башка таштар менен кооздолгон. Орто Азиянын, Персиянын, Жакынкы Чыгыштын жана Индиянын өзүнүн чебер усталары баш болуп, бул архитектуралык шедеврдин үстүндө жыйырма миңден ашык адам эмгектенишкен. Ушуга окшош эле, бирок кара мрамордон салынган имарат, алдын ала мерчем боюнча дарыянын башка жээгине курулмак, бирок ал толук курулбай калган. Ошондой эле ойлонулуп жаткан боз түстөгү мрамордон жасалчу көпүрө эки мавзолейди бириктире алган эмес.

Тадж-Махал күмбөзү

Иса пайгамбардын эстелиги

Иса пайгамбардын статуясы Бразилиянын мурдагы борбор шаары Рио-де-Жанейродо турат. Анын бийиктиги 38 метрди, салмагы 1145 тоннаны түзөт, колунун кулачы 30 метр. Ал Корковадо тоосуна салынган, аны которгондо «Ийилген тоо» дегенди түшүндүрөт. Иса пайгамбарга сыйынуу үчүн Рио-де-Жанейронун жана башка өлкөлөрдүн жашоочулары 709 метр бийиктикке чейин көтөрүлүшөт.

1859-жылы Рио-де-Жанейрого ыйык ата Педро Мария Босс келет. Ал Корковадо тоосунун сулуулугуна абдан суктанган жана ал тоонун чокусун диний эстелик курууну сунуштаган. Бул идея жактырылып, тоонун башына алып бара турган темир жолдун курулушу башталган. Ал темир жол 1884-жылы салынып бүткөн. Ал эми эстеликтин курулушу кийинкиге жылдырылган.

1921-жылы ири монументтин курулушу тууралуу кайрадан сүйлөшүүлөр жүргүзүлгөн. Ошол сүйлөшүүдө Иса Пайгамбардын чоң эстелигин куруу чечими кабыл алынган. Монументтин ачылышы Бразилиянын көз карандысыздыгынын жүз жылдыгынын урматына пландалган, ал иш-чара бир жылдан кийин болмок. Өлкөнүн бардык аймагында акча каражаттарын чогултуу жарыяланган. Акча чогултулуп бүткөндөн кийин курулуш иштери башталган.

Алгач долбоор бразилиялык сүрөтчү Карлос Освальд тарабынан тартылган. Анын макетинин пьедесталы жер шарындай көрүнүп, Иса пайгамбар анын үстүндө колун жайып туруп калган. Ал монумент чоң крестке окшош болгон. Кийинчерээк инженер Эйтор да Силва Коштой тарабынан пьедесталдын калыбы өзгөртүлүп, классикалык көрүнүшкө келген. Бразилияда мындай чоң монументти жасоого мүмкүн болбогондуктан, анын курулушу Францияда жүргүзүлгөн. Натыйжада анын келбетин түзүү иштерине француз скульптору Поль Ландовски катышкан. Скульптуранын бардык бөлүктөрүн деңиз аркылуу жеткирип, ал эми тоонун чокусун темир

жол аркылуу алып барылган. Ага башынан баштап, аягына жетүү үчүн 223 баскычтан турган тепкич коюлган. Аны «Үлүл» деп атап коюшкан.

1931-жылдын 12-октябрында монументтин ачылышы болуп өткөн. 1965-жылы Иса пайгамбардын эстелигине Рим Папасы Павел VI келип сыйынган.

Рио-де-Жанейродогу Иса пайгамбардын эстелигин өткөн жылдардагы даңазалуу архитектуралык курулмаларга окшоштурушкан, алар – Эркиндик статуясы (АКШ), Мекен-Эне (Россия, Волгоград), Родосстук Колосс (Родос).

Рио-Де-Жанейро символы - Иса пайгамбардын эстелиги

Биздин планетада эң сонун эстеликтер, кызыктуу жерлер жетөө же он төрт эмес. Дүйнөнүн керемети катары негизинен ондогон, жүздөгөндөр, миңдеген жердин баардык континенттеринде жайгашкан ажайып жерлер атала алат. Айтылганга күбөлөнүш үчүн биз, аң се-

зимибиз менен дүйнө жүзүнүн бардык бурчуна саякаттап келели.

Европа – бул Евразия жарым аралынын бөлүгү, ал өзүнө бүтүндөй Европаны жана Азияны камтыйт. Улуу Британияга токтололу, аны дагы Тумандык альбион деп аташат.

Улуу Британия

Байыркы римдиктер алыскы жерлерди ээлеп жатып, алыскы Англияга да жетишип (азыркы кездеги Дувра аймагында) анын өтө кооз аппак аскалары менен суктанышкан. Аскалардын түсүнө карата римдиктер бул өлкөнү «Альбион» деп аташкан, ал «ак» дегенди билдирет.

Ушинтип Улуу Британия «Тумандык альбион» деп аталып калган. Жазуучулар белгилегендей, Англияны мурда коюу деңиз туманы каптап турган. Анда көзү көргөн адамга көчөлөрдө басып жүрүш үчүн көрүүгө муктаж эмес болгон сокур адамдар жардамга келишкен. Британиянын байыр-

замандашы болуп саналат. Стоунхенджи курууда колдонулган салмагы 25тен 45 тоннага чейинки таштар 380 км аралыкта жайгашкан чыгыш Уэльстен алынып келинген. Мегалитикалык комплекс биздин заманга чейинки 3500 жана 1100 жылдардын аралыгында курулган.

Уламыш боюнча, ал чоң таштарды Артур деген королдун короо алдындагы сыйкырчысы Мерлин аттуу балбаны жылдырган. Элдин сөзү боюнча Стоунхендждин авторлугун Атлантиданын жашоочуларына, башка планетадан келгендерге, ошондой эле дөөлөргө арнашат. Бекеринен англиялыктар Стоунхенджи «дөөлөрдүн бийи» деп аташкан эмес, анткени тегеректелип коюлган таштар, чоң дөөлөрдүн кол кармашып тегеренип бийлеп жатканын элестетет.

Стоунхедж

кы Стоунхедж керемети, англиянын Уилшир графчылыгында, Лондондон 130 км аралыкта жайгашкан.

Стоунхедж - Солсберия түздүгүнүн ортосунда курчалып жайгашкан өтө чоң балбал таштардын топтолгон жыйындысы. Бул комплекс биздин заманга чейинки III миңинчи жылы курулган, жана жалпы кабыл алынган жыл саноонун ыкмаларына ылайык египеттик Гиза пирамидасынын

Англиялык астроном Дж. Хокинс Стоунхенджи – бул күн тутулууну жана талаа иштеринин башталышынын так күнүн алдын ала айтуусуна көмөк көрсөткөн таш доорунун зор обсерваториясы деп санаган. Жайкы күндүн туруусундагы күнү күн «Бешинчи» таштын үстүнөн чыгат.

Улуу Британиянын борбору Лондон дүйнө жүзүндөгү байыркы шаарлардын бири. Бул жерде Темза дарыясынын боюнда **Вестминстер сарайы** жайгашкан, аны азыркы кезде жөн эле парламент деп аташат. Башынан баштап эле бул чоң имарат королдук сарайдын милдетин аткарган, бирок 1834-жылдагы өрттөн кийин, ал кайра

Вестминстер сарайы

башынан курулуп, англиялык парламент отурум жүргүзүүчү жер болуп калган.

Бул жаңы долбоор архитекторлор У. Пьюджин жана Ч. Барри тарабынан неоготикалык стилде аткарылган, ал эми орто кылымдагы сарайлардан кооз Вестминстер-холлу гана сакталып калган. Аны дагы Кабыл алуу залы жана Эдуард III монархынын казынасын сактоо үчүн курулган Баалуу буюмдар мунарасы деп аташкан.

Имараттын аянты суктандырат, ал болжол менен 3,2 га жерди ээлейт, ошондой эле имараттын Темзанын боюндагы узундугу 300м. Бул укмуштуу имараттын 1200 бөлмөсү жана жүз тепкичи бар, коридорлорунун узундугу 5км түзөт.

Эң белгилүү имарат мунаралары болуп отурум учурунда мамлекеттик туу көтөрүлүүчү **Виктория мунарасы** жана мамлекеттин башкы сааты жайгашкан – **Биг-Бен** Саат мунарасы саналат, бул сааттын 9 метрлик циферблаты бар. Саат белгилүү астроном Эринин жетекчилиги алдында жасалган. Убакыт бирдиги, саат коңгуроосу менен урулуп турат, анын салмагы 14 тонна болгон.

Испания

Испания — бул өзүнүн бай тарыхы, маданий баалуулуктары жана суктанаарлык архитектурасы бар Европадагы байыркы мамлекеттердин бири. Испаниянын маданиятын жана архитектурасын миң жылдар бою ар кандай элдер жайылтып келген.

Арабдар европалык Испанияга чыгыш колоритин киргизген, бул өзгөчө Гранадада байкалат. Тоо алдында жайгашкан бул тынч чоң эмес шаарча, анда азыркыга чейин маврлар-баскынчылардын руху бар. Гренаданын сапарлуу карточкасы деп Альхамбра (же Кызыл имарат) имаратын айтсак болот, анын дубалдары өзүнүн кейпин түн же күн маалына жана жарыктын интенсивдүүлүгүнө карата өзгөртүп турат, ал эми анын аянтынын чондугуна шаардын ичиндеги шаар деп аташат.

Мадрид- Испаниянын борбор шаары, бул шаар өзү эле Испаниянын гана эмес бүтүндөй Европанын ажайып суктанаарлык жайы деп айтууга болот. Ал эзелтеден эле королдорго ылайыкташтырылган касиеттер менен монархиялык шаар катары курулган.

Мадридин бирден бир даңазалуу жана кооз имараты болуп **Эскориал байыркы имараты жана монастыры**

Эскориал монастыры

эсептелет. Эскориалдын тарыхынын башталышынын күнү болуп 1557-жылдын 10-августу саналат, бул күнү испаниянын королу Филипп Экинчинин армиясы француз баскынчыларын жеңген. Жеңиш Ыйык Лоренсонун күнүндө болгон, ушунун негизинен монастырдын калыптанган толук аты – Сан Лоренсо де Эль Эскориал. Имараттын курулушу 1563-жылы башталып, 21 жылга созулган. Биринчи архитектору Микеланджелонун окуучусу – Хуан Баутиста де Толедо болгон.

Барселона көп жылдар бою Испаниянын эң бай жана өнүккөн шаарларынын бири болчу. Жеке эле шаардын эмес бүт Испания өлкөсүнүн архитектуралык ажайып жери болуп, Антонио Гауди Саграда Фамилия тарабынан долбоорлонуп жаралган **Ыйык Үй-бүлө собору** саналат. Сырткы келбетинин өзгөчөлүгү үчүн аны коралл рифи менен салыштырышат. Барселонанын архитектурасынын ансамблдери-нин алдында ал өзгөчө көрүнүп турат, өтө фантастикалуу.

Ал 1882-жылдын 19-мартынан бери курулуп келе жатат. 1926-жылдын 10-июнунда Гауди каза болот. Ал Рождество мунарасынын чыгышты көздөй караган фасадын гана бүтүрүүгө үлгүрдү.

Ыйык Үй-бүлө собору

Архитекторлор Гаудинин ой максатын калыбына келтирип жатышат, бирок анын долбоорун бүгүнкү компьютер технологиялары бар заманда дагы ишке ашырууга абдан кыйын. Бирок ага карабай шаар бийлиги храм 2026-жылы бүтөт деп жатышат.

Германия

Азыркы Германия жерлеринин тарыхы үч миң жыл мурун бул жерде германдыктардын уруулары жашаган кезге туш келет. Азыркы Германияда 25 миң имараттар, чептер жана сепилдер бар.

Кельн собору

Баардык дүйнө жүзүндө белгилүү болгон бийиктиги 157 метрге жеткен Кельн собору бар. Массивдүү имарат биринчи жолу Соборный ашуусунда 313-жылы курулган. Экинчи курулушу ошол жерде 818-жылы пайда болуп ушул жерде 1248-жылга чейин турду. Азыркы имарат болсо 1880-жылы курулуп башталып, анын узактыгы 632 жылга созулган.

Экинчи Дүйнөлүк согуш учурунда союздук мамлекеттин бомба таштоосунун кесепетинен шаар кыйраган, бирок Кельн собору гана жапа чеккен эмес. Учкучтардын алдын ала жашыруун сүйлөшкөнү боюнча соборду географиялык багыттама катары сакташкан.

Бавария 19-кылымда өзүнчө королдук болчу, 1864-жылы он сегиз жаштагы кыялкер жана романтик Людвиг II бава-

риялык король болгон. Ал өзүнүн кыялын орундатуу үчүн тоодо жомоктогудай сепил курууну чечкен. **Нойшванштайн** – «Жаңы Ак куу Ташы» деп которулат. Ак куунун элеси баардык архитектуралык имараттарга түшүрүлгөн. Ак куу Швангау аттуу илгерки графтар тукумунун гералдикалык символу болгон, Людвиг II атасы Максимилиан II Баварский өзүн анын мураскери катары санаган.. Людвиг Ричард Вагнердин күйөрманы болгон, ал өзүн анын Ак куу рыцары операсынын бир каарманына окшоштурчу. Королдук такты мураскер катары алып, Людвиг II өзүнүн мурунку кыялын – теңдешсиз кооз Ак куу сепилин курууну ишке ашырды

Нойшванштайн

Сепилдин курулушу 1869-жылы башталып, башынан эле үч жылга мерчемделген, бирок аягына чейин чыкпай, 1886-жылы Людвиг каза болгондон кийин дагы бүткөн эмес. Сепилдин ички короосунда кооз гүл бакча жайгашкан. Анын ичинде жасалма үнкүр бар. Нойшванштайндын интерьери сыртынан дагы кооз көрүнүп турат. Анын 14 бөлмөсү Людвиг II 1886-жылы күтүүсүз каза болгонуна карабай сыйкырдуу декорациялар менен боёлгон.

Такты зал Византиялык стилде кооздолгон, дубалдарга периштелердин сүрөтү суу боёк менен тартылган. Кызык, бирок Такты залында так жок болчу, анткени король Людвиг зал курулуп бүткөнчө эле каза болгон.

Экинчи Дүйнөлүк согуш учурунда замонго Рейхсбанктын алтын запастары сакталган, алар согуш бүткөнгө чейин дайынсыз жоголуп кеткен. Бир жоромол боюнча алтындар замондон алыс эмес Алат көлүндө чөктүрүлгөн.

Франция

Франция – Европанын түндүгүнөн түштүгүнө карай созулган. Бул жерде адамдар миллион жыл мурун отурукташкан. Байыркы кезде бул жерде кельт (галлдар) уруулары жашашкан, кийинчерээк германдыктар анын ичинде азыркы мамлекеттин аталышын берген франкттар (бирок француздар кээде өзүн галлдар деп аташат) жайгашкан.

Франция – бай тарыхы бар мамлекет, муну өзүнүн кооздугу менен далилдеген Франциянын храмдары далилдейт. Бул уникалдуу мамлекетте кызыктуу түрдө католикалык жана православдык храмдар айкалышат.

Париждик Кудай эне собору – бүт дүйнө жүзүндөгү храмдардын эң белгилүүсү. Туристтердин арасында белгилүүлүгү боюнча Эйфел мунарасынан кийин турат. Notre-Dame de Paris – деп дүйнө боюнча таанылган далил Виктор Гюгонун романынын негизинде соборду атактуу кылган. Париждик Кудай эне собору курулушунун так датасы белгилүү – бул 1163- жыл. Курулуш 200 жылга созулган. Ал 1345-жылы аяктаган. Жети жүз жыл өтсө дагы храм өзүнүн көлөмдөрү менен таң калдырат – мунараларынын бийиктиги алты жүз токсон метрге жетет, ал эми ага сайылган шиш – токсон алты метрди түзөт. Анда готикалык храмдарга ылайык фрес-

калар жок, ал эми дубалдарды химералар кооздойт – бул адамдардын күнөөлөрүн сүрөттөп чагылдыруу дегенди түшүндүрөт.

Париждик Кудай эне соборунан алыс эмес жакта **Лувр** жайгашкан. Лувр азыркы кезде дүйнө музейлеринин эң чоңу болуп саналат, башынан эле королдун имараты болгон. Королду 1793-жылы Версалга көчүргөндөн кийин, имарат королдун байлыгын сактоочу жери болуп эл киргенге жеткиликтүү болуп калган. Луврдын коллекциясы 35 000 дей экспонат камтыйт, алар 60 000 чарчы метр (650 000 кв. фут) жерде коюлат. Бүгүнкү күндө Луврдын эң белгилүү экспонаттары катары төмөнкүлөр саналат: 1820-жылы Грециянын Милос аралында табылган Милос Венерасы жана Леонардо да Винчинин белгилүү Мона Лизасы.

Парижден 22 км аралыкта **Версаль** жайгашкан, бул имарат башында Людовик XII жөнөкөй мергенчи үйү катары 1634-жылы курулган. Кийинки элүү жылда Версаль чоңоюп (Европанын эң чоң имараты

Эйфел мунарасы

болуп калган), Улуу Француздук революциясына чейин француздук королдордун резиденция болуп эсептелинген.

Имараттын көлөмдөрү көз карашты суктандырат, анын ичине бир киргенде жыйырма миңден ашык адам батат, фасаддын узундугу 600 метрди түзөт. Белгилүү Күзгүдөн жасалган галереясында, анын узундугу 70 метр, шыптардын бийиктиги болсо 12 метр, дубалдарын 17 кооз күзгү кооздойт, ошондой эле күн нурларын ойнотуучу терезелери бар.

Версаль имараты аянты 100 гектар болгон парк менен курчалган, Версаль ЮНЕСКО тарабынан кайтарылуучу эстеликтердин тизмесине кирет.

Франциянын ортосунда, Парижде жакын жерде жайгашканына карага – Лаура өрөөнү 600 жыл аралыгында борбор элитасы тарабынан курулган.

Суктандырган пейзаждарга ийгиликтүү чагылдырылган замоктордун архитектурасынын көптүгү, өрөөнгө тарыхтын сүйүүчүлөрүн гана эмес, ошондой эле кооздукту баалагандарды тартат. Салттуу түрдө Лаура өрөөнүнүн замкаторуна 42 имарат кирет, бирок алардын саны 300гө чукулдайт. Лаура өрөөнүн замкатору менен чогуу Франциянын бермети деп аташат.

Эйфел мунарасы – Париждин эң таанымал ахитеуралык ажайып суктанарлык жайы, ал Франциянын символу катары белгилүү, өзүнүн куруучусу конструктор Густав Эйфелдин ысымын алып жүрөт. Ал 1889-жылы курулган. Конструктор болсо аны жөн эле 300метрдик мунара деп атап койгон.

Италия

Италияны ачык асман алдындагы музей деп аташат. Италияда Европа маданият мурасынын жарымынан көбү жайгашкан. Бүгүнкү күндө Италияда мамлекеттин тары-

Пизан мунарасы

хы менен байланышкан көп архитектуралык шедеврлер сакталган. Эң атактуу антикалык курулмалар – булар Колизей амфитеатры, Пантеон (баардык кудайлардын храмы биздин заманга чейинки II кылымда курулган), ошондой эле форумдардын, мончолордун урандылары. Бирок Италия антикалык эстеликтер менен гана бай эмес. Мисалы, **Пизан мунарасы** – бүткүл Европанын белгилүү конгуроо каккан имараты, ал Пиза шаарында жайгашкан. Качан Бонанно деген архитектор биринчи кабатын куруп бүтүп мунаранын кыйшайганын байкаганда, коркконунан шаардан качып кеткен. Бул окуя XII кылымда болгон. Курулуш андан ары эки кылым уланган, жыйынтыгында конгуроо каккан имаратта сегиз кабат болуп калган. Анын вертикалдан кетүүсү бүгүнкү күнү 5 метрди түзөт. XX кылымда коркунучтуу кыйшайган мунараны сактоо боюнча долбоорлор пайда болду, бирок инженерлердин эсептөөсү боюнча, ал дагы эч кандай тирөөчтөр жок эле көпкө чейин тура алат деп айтылган.

Венеция – «Суу үстүндөгү шаар» аттуу дүйнө жүзүндөгү эң кызыктуу жана белгилүү шаар. Бул жолдо айдалуучу унаа-

Венеция

сы жок жалгыз шаар. Шаардын уникалдуулугу, лагунада 120 аралдардын жыйындысынан жаралган, алар бири бири менен бириккен 150 каналдан жана көпүрөдөн турат. Венеция – башка жер жүзүндө жок шаар болуп саналат. Венеция 1300 жылдан бери болуп келе жатат, ушул жылдар бою анда көптөгөн тарыхый жерлер жана маданияттар эсептелинет. Шаардын башкы облусу – «**Ыйык Марктын аянты**». Азыркы Венецияда көчөлөр ордуна – каналдар жайгашкан, эң чоң канал («Гранде каналы») формасы боюнча Венециянын башкы көчөсү – «S» тамгасын билдирет. Анын узундугу 3,800 метрди түзөт. **Гранд-канал** өзгөчөлөнгөн музей деп айтсак болот, бул жерде экспонаттар катары көп түрдүү имараттар жайгашкан, алар Венециянын ар кайсы кылымдагы күч кубатын жана даңкын билдирет. Венециянын эң белгилүү диний объектиси – 18 жүз жылдыкта чумадан сактагандыгы үчүн Мария Бийкечинин урматына курулган «**Санта Марии делла Салуте**» чиркөөсү.

Жыл сайын 21-ноябрда венециялыктар Феста дель Салуте – Айыгуу майрамын белгилешет, бул майрамда Санта Мария делла Салуте чиркөөсүндө салтанаттуу месса жүргүзүлөт, бул майрамга шаардыктар кайык менен келишип баардык Чоң каналды толтурушат, анан жарманке жана элдик сейилдөөлөр башталат.

Тоскананын борбору жана Италия Республикасынын мурунку борбору, **Флоренция**, котормосунун мааниси «гүлдөп жаткан», Арно дарыясынын жогорку агымында Сенсе-Клавей холмунун облусунда жайгашкан. Бул байыркы шаар (биздин заманга чейинки 59-жылы Юлий Цезарь негиздеген) өзүнө колоссалдуу сандагы тарыхый эстеликтерди камтып алган, азыркы күндөрдө ачык асман алдындагы чоң музейге айланган, 1982-жылы ЮНЕСКОнун Бүткүл дүйнөлүк мурасынын тизмесине кирген.

Флоренция – Ренессанстын меке-ни, бул жерде Леонардо да Винчи, Данте, Микеланджел, Боккаччо, Брунеллески, Донателло жана башка көптөгөн атактуу адамдар жашап эмгектенген. Бүгүнкү Флоренция өзүнүн орто кылымдагы сымбатын жана тарыхый архитектуралык кейпин сактап калган. Флоренциянын ар бир бөлүгүндө өзгөчө архитектуралык стилде

Санта-Мария-дель-Фьоре собору

Санта-Мария-дель Фьоре соборунун куполу 1420–1436-ж.ж. архитектор Филиппо Брунеллески тарабынан курулган. Тактайларсыз курулган купол инженердик жана архитектуралык искусствонун шедеври болуп калган.

курулган чиркөөлөр бар. Эң кызыктуулар болуп Сан-Лоренцо базиликасы, Санта-Мариядель-Фьоре кафедралдык собору, Санто-Кроче базиликасы жана Джотто коңгуроочосу.

Ватикан

Ватикан мамлекети – дүйнө жүзүндөгү эң кичинекей өлкө, ал 1929-жылы Лютеран макулдашуусунун негизинде түзүлгөн. Ватикан Шаар-мамлекети Рим аймагынын ичинде жайгашкан. Мамлекетти курчаган орто кылымдагы дубалдар өзүнүн кайталанбастыгы менен айырмаланат. Ватикан деген сөз бирдей аталыштагы шаар жайгашкан байыркы адырдын атынан келип чыккан – Vaticanus.

Ватикан мамлекетинин аянты 44 гектарды түзөт, бирок анын дагы экиден үчү дүйнөлүк архитектуранын жана искусствонун баалуу байлыктары менен камтылган.

Ыйык Петр дун собору. Храм жайгашкан жердеги биринчи базилика, 324-жылга таандык. Ал апостол Петр дун күмбөзүнүн үстүндө курулган. XV кылымда курулуш абдан эскиргенде, Николай V Рим папасы эски базиликанын ордуна собор куруу жөнүндө буйрук берген. Бирок көп өтпөй эле папа каза болот, курулуш болсо көпкө чейин каралбай калат. 1506-жылы Юлий II папасынын буйругу боюнча зор собордун курулушу башталган, ал өзүнүн чоңдугу жана баалуулугу боюнча католикалык чиркөөнүн атагын чыгары-

шы керек болчу. Ыйык Петр дун соборунун долбоору архитектор Д. Браманте тарабынан иштелип чыккан. Ал каза болгондон кийин курулушту Рафаэль, Перуцци, Сангалло, Микеланджело деген жана башка усталар жетектеген. Ар бирөө биринчи долбоорго өзүнүн идеяларын жана ойло-рун киргизген.

Ыйык Петр дун аянты. XVII к. ортосунда собордун алдында архитектурадагы эң кооз аянттардын бирөө курулган, ал периметри боюнча барктуу колоннада менен курчалган – улуу Бернини колуменин жасалган жаратканы болгон. Колонналардын үстүндө христиан ыйыктарынын 140 чоң статуялары жайгашкан. Аянттын максималдуу диаметри 240 м. болуп эллипс формасында курулган. Аянттын борборунда биздин заманга чейинки XIII к. Римге император Калигула тарабынан алынып келинген обелиск жайгашкан. Ыйык Петр соборунун интерьери храмдын сырткы келбетиндей эле зор жана баалуу. Микеланджело жараткан куполдун узундугу 119 м. жана диаметри 42 м. Ал Марка арстан менен, Матфей менен Периште, Иоанн бүркүт менен жана Лука бука менен атуу апостолдун сүрөттөрү менен кооздолгон.

«Сотворение Адама» фреска Микеланджело, 1511-жылдадын аралыгы. Сикстин Капелласы, Ватикан

Ыйык Пётр собору

Сикстин Капелласы. Имарат XV к. Сикста IV папасынын тапшырыгы боюнча тургузулган, бул жерден Сикстин деген аты да жаралган. Жөнөкөй Сикстин капелласы 1475-ж. Сикстин IV папасына арналып курулган, убакыт өтүшү менен батыш искусствосунун эң белгилүү шедеврүна ай-

Греция

ланган. Сикстин капелласын сүрөттөө 1481-жылы башталган, анда баардык дубалдар ошол кездин алдыңкы сүрөтчүлөрү Боттичелли, Перуджино, Пинтуриккьо жана Лука Синьорелли тарабынан сүрөттөлгөн. Азыркы кезде белгилүү Сикстин капелласынын шыбы 1508-жылдын аягына чейин, Юлий II папасы Микеланджелого сүрөттөө жөнүндө буйрук бермейинче сүрөттөлбөй келген, ошону менен ал дүйнө жүзүндө эң зор сүрөт тартууга жол ачкан. Микеланджелого бул ишти бүтүрүүгө төрт жыл керектелген, бул төрт жылды ал эң кыйын шарттарда өткөрдү, ал ызгаарда, ысыкта да, жатып алып да сүрөт тарткан учурлар болгон.

Ватикан китепканасы. XV к. Николай V папасы тарабынан негизделген, ошол кезден бери эле ар дайым толукталып турат. Ватикан китепканасынын жайын италия сүрөтчүлөрүнүн фрескалары жана сүрөттөрү сүрөттөйт, бир дубалын римдин Август доорундагы фрескасы ээлейт. Азыркы кезде Ватикан китепканасында болжолу менен 60 миң манускрипт, 7 миң инкунабул (биринчи басылган китептер), миллионго жакын басылган китептер жана 100 миң гравюра жана геофикалык каттар бар. Мындай деңгээлдеги жана баамдагы фонд Ватиканда гана бар, башка эч жерде жок. Китепканада Цицерондун, Гомердин, Аристотелдин, Евклиддин, Фома Аквинскийдин, Петрарканын, Мартин Лютердин чыгармалары бар, бул тизменин аз гана бөлүгү. Бул жерде биздин заманга чейинки IVк. менен даталанган кол менен жазылган Библия бар.

XVII кылымдын башында архив документтерин сакташ үчүн башка имарат берилген. Ушинтип Жашыруун архивдин тарыхы башталган, ал азыркы күнгө чейин бар.

Ватикандын жашыруун архиви. Бул 16-кылымдын тарыхы. Архив Рим папасынын өзүнө таандык, ичине кирүү өтө чектелген. Ар кайсы саноолор боюнча стеллаждардын узундугу 85 км түзөт.

Байыркы гректер бир нече миң жылдар мурун Балкан жарым аралында жана Жер ортолук деңиздин аралдарында жашаган. Алар өзүн эллиндер деп атап, ал эми жашаган өлкөсүн Эллада деп аташкан. Азыркы Грецияда көптөгөн антикалык эстеликтер сакталган.

Крит аралында байыркы заманда Кносс борбордук шаарында 3,5 миң жыл мурун баалуу **Кносс имараты** курулган. Кносс имараты баардык белгилүү болгон миной цивилизациясынын байыркы эстеликтеринен болгон. Минос падышасы үчүн легендарлуу Дедал тарабынан курулган, өзгөчө архитектура сы жана жер астындагы татаал системалуу лабиринттери менен айырмаланат.

Уламыштарга ылайык, дал ушул жерде эң сонун гүлдөп жаткан Минос падышасынын бакчаларынын арасында, Минотавр аттуу – коркунучтуу дөө – бука баштуу адам жашаган. Ал уландар жана жаш кыздар менен тамактанчу, аларды жылына бир жолу материктен алып келишчү. Бир гана улан сактанып калган. Ариаднанын жиби антикалык баатыр Тесейге Кносстун имаратынын белгилүү лабиринтинен чыкканга жардам берет.

Акрополь

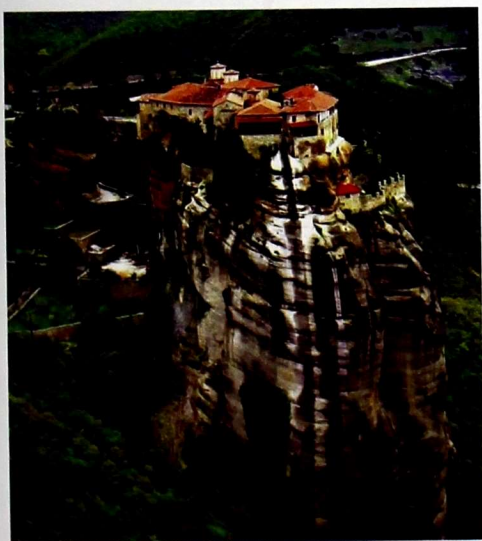
Акрополь – уникалдуу архитектуралык комплекс, азыркы Грециянын борбору Афинада сакталып калды. Акрополь которулганда «шаардын чокусу» дегенди билдирет. Афинанын үстү жагында жайгашкан Акрополь – бул азыркы жашоочуларга жана меймандарга толук тарыхтын жүрүшүн бир кезде негиздеген байыркы

цивилизация жөнүндө түбөлүк эскертүү. Акроподун чокусунда белгилүү антикалык храм Парфенон жайгашкан, ал Афина Парфеноско арналган (б.а Бийкечке) – ал шаардын колдоочусу болгон.

Парфенон биздин заманга чейинки 447–437-жж. башка храмдын ордунда курулган, аны перстер Марафон согушун жеңгенине арнап курушкан. Бул эстеликте белгилүү саясий ишмер Перикл демократия идеясынын салтанатын жана Афинанын өчпөс атактуулугун данктаган.

1460-жылдары түрктөр Афинаны басып алганда, Парфенонду мечит кылып салышкан. Бирок эң чоң кыйроого храм 1687-жылы түрктөрдүн венециалыктар менен болгон согушунда кабыл болгон, анда пушканын ядросу чатыр аркылуу учуп келип чоң жарылуу болгон. XIX кылымда англиялык дипломат Т. Элджин, Осмон империясынын султанынан уруксат алып Парфенондон Англияга баа жеткис скульптуралар коллекциясын алып чыгып кеткен, алар азыркы күнгө чейин Британиянын музейинде сакталып турат.

Метеорлор монастыры

Грециянын башкаа жайып жери болуп Эрехтейон саналат – ыйык чиркөөлөрү бар мрамордон жасалган ионикалык храм, ал Афинага, Посейдонго жана Афинанын легендарлуу падышасы Эрехтеге арналган.

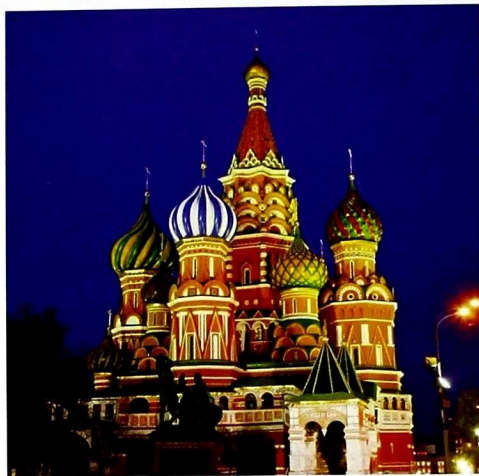
Метеорлор монастыры – Грециядагы монастырлар комплексинин эң чоңу. Алар Грециядагы Каламбака шаарынын жанындагы Метеор аскаларынын Фессалла өрөөнүнөн 400м. чейинки деңгээлинин чокусунда жайгашкан. Химиялык талдоо аскалардын 60 млн. жыл мурун жаралганын көрсөттү. «Абада учкандар» (так ушинтип грек тилинен Метеор которулат). Храмдар кыйын шарттарда курулган. Жолдор да жок болгон, кандайдыр бир курулуш техникалар, керек болсо аттар да болгон эмес. Баардык материалдарды өз колдору менен жөө алып келип корзиналар жана сеткалар менен асканын үстүнө ташышкан. Монархтар өздөрү дагы ошол сеткалар менен өйдө көтөрүлүшкөн.

Биздин заманга чейин Метеор монастырларынын Варлаама Монастыры, Ыйык Стефана Монастыры, Ыйык Николай Монастыры, Анапавсаса Монастыры, Русану Монастыры, Ыйык Үчөөнүн Монастыры, Ыйык Метеор Монастыры аттуу 6 монастырлары сакталып келген.

Россия

Россия - аянты боюнча дүйнө жүзүндөгү эң чоң мамлекет. Россия дүйнөнүн эки бөлүгүндө - Европа жана Азияда жайгашкан. Анын абдан чоң территориясында көп кызыктуу жерлер, байыркы славяндардын тарыхый эстеликтери, орто кылымдардын архитектуралык ансамблдери, падыша доорундагы короо-жайлары (усадьбалары) жана имараттары, көп сандагы монастырлары, храмдары жана чиркөөлөрү бар. Мамлекетте ЮНЕСКОнун Бүткүл дүйнөлүк мурастарынын 26 объектиси жайгашкан.

Василий Блаженныйдын собору – бул орус архитектурасынын белгилүү эстелиги, бүгүнкү күнү Россиянын

Василий Блаженный Соборы

символдорунун бири катары жана дүйнө маанисиндеги эстелик болуп саналат да ЮНЕСКО тарабынан кайтарылуучу объектилеринин катарына кирет.

Ал XVI кылымдын ортосунда Иван Грозный падышасынын жарлыгы боюнча орустардын гениалдуу Барма жана Пост-

ник аттуу зодчийлери тарабынан Казанды жана Астраханды басып алгандыгынын урматына курулган.

Храмдын ачык айкын сырларында жана улуу архитектурасында улуу орус жерлеринин бириккен белгисинин жеңиш урматы идеясы чагылдырылган.

Собордун борборунда – башкы стол – П образдуу чиркөө, кичинекей баштуу шатр менен аякталган, аны чиркөөнүн туура сегиз аяктуусу курчашкан, алар көлөмү жана формасы боюнча ар кандай орус архитектурасына ылайык пиязча түрүндөгү куполдор. Бул чиркөөлөр жалпы негиз жана айлануучу галереясы менен бириктирилген. Башында храмды «на рву» борбордук чиркөөнүн аталышы боюнча Покров собору деп аташкан. XVI кылымдын аягында храмдын аймагында Москвада «Кудайдын адамы» аты менен белгилүү Василий Блаженный коюлган. Ал көмүлгөн жерде собордун жанына Василий Блаженныйдын имаратын курулган, ошол кезден баштап ал Василий Блаженныйдын храмы деген экинчи атка конгон.

Петергоф

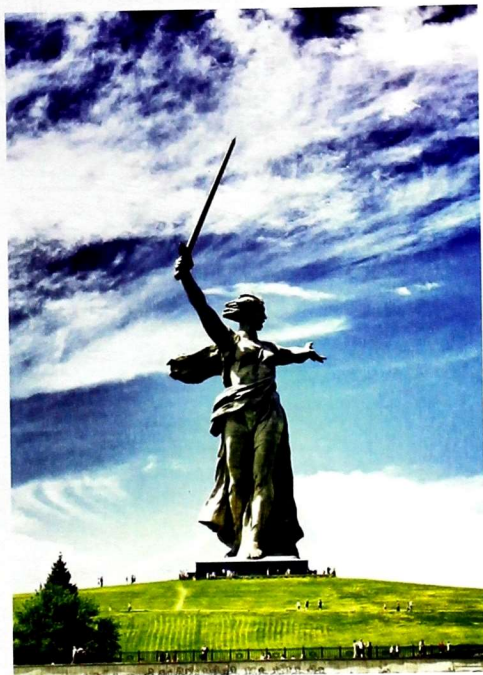
Петергоф. Петергофтун имараттарынын жана парктарынын ансамбли – XVIII кылымдын биринчи чейрегинин архитектурасынын жана гүл-бакча парк искусствосунун эстелиги. Ансамблдин курамына Чоң имарат, Коттедж имараты, Марли жана Монплеизир имараттары, Екатерин корпусу, Эрмитаж павильону кирет. Дагы кызыкчылыкты «Петергофтун» Жогорку бакчасы, Ылдыйкы паркы (Оранжевый жана Менажерейный бакчаларын, Венеранын жана Бахустун бакчаларын кошкондо) жаратат. Петергоф ансамблинин комплексине дагы пейзаждуу Англиялык, Колонисттик, Луговой жана Александрия парктары кирет.

Петергофтун негиздөөчүсү жана жатуучусу Петр I болгон. Петергофтун шаар четиндеги параддык резиденциясы болуп калыптанган датасы 1714-жыл болуп саналат. Петергоф комплексинин куруусуна И. Браунштейн, Б. Ф. Растрелли, М. Земцов, Ж. Б. Леблон, А. Штакеншнейдер, А. Менелас деген архитекторлор; П.Суалем, Баратини деген ага-ини гидротехниктер; Б. К. Растрелли, Н. Пино деген скульпторлор, П. Эрлер, А.Борисов деген бакча өстүрүүчүлөр жана башкалар катышкан.

Петергофтун башкы ажайып жайы – анын, бул жерге көп көрүүчүлөрдү кызыктырган белгилүү кооз фонтандары. Жогорку паркта 5 фонтан, Ылдыйкы паркта – 100 га аянтта жайгашкан дүйнөдө эң чоң фонтандар комплекси курулган. Петергофтун белгилүү фонтандардын бири – «Арстандын оозун жырып жаткан Самсон».

Мамаев Курганы тарыхый – мемориалдык комплекси Волгоград шаарында 102 метр бийиктикте жайгашкан.

Мемориал совет аскерлеринин Улуу Ата Мекендик согушундагы жеңишине арналган эң масштабдуу комплекси болуп саналат. Согуш учурунда бул жер «102 бийиктик» деп аталып, аскер карталарында баалуу объект катары белгиленчү. Сталинград салгылашуусунда аталган бийиктик душман аскерлерине байкоо жүргүзүүчү негизги пункт болгон.

Мамаев Курганы

Мамаев Курганынын мемориалдык комплекс катары болгон тарыхы 1958-жылдан башталат, анда СССРдин Министрлер Кеңеши Сталинградда эстелик-ансамблин куруу боюнча токтом кабыл алган, ал 8 жыл курулган. Ошол долбоордун автору – скульптор Е.В. Вучетич болгон.

Тарыхый мемориалдык комплекстин башкы скульптурасы «Мекен-Эне чакырат». Аялдын узундугу – 52 метр, оң колунда 33метрлик салмагы 14 тонна болгон кылыч. Монументтин жалпы узундугу – 85 метр. Скульптуранын жалпы салмагы 8 миң тонна.

«Мекен-Эне чакырат» тарыхый мемориалдык комплекси ошол кездеги дүйнөдөгү эң чоң скульптура-статуя катары Гиннес рекорддорунун китебине кирген. Бүгүнкү күндө статуя эң узун статуялардын тизмесинде 11-орунда турат.

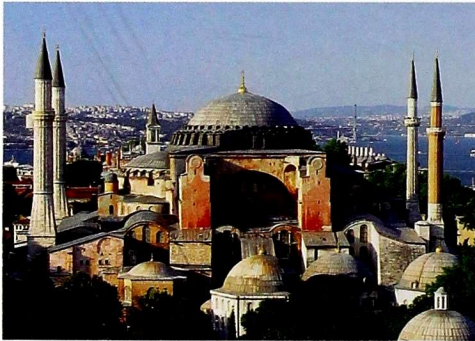
Азия өлкөлөрүнүн көп кылымдаган тарыхы бар. Миң жылдар бою бул жерде имараттар жана храмдар курулган, кандуу согуштар болуп, соода жолдору тартылган.

Тилдердин, элдердин, диндердин аралашышы бул жерлерге көптөгөн сыйынуучуларды жана кызыккан туристтерди тарткан кайталангыс көрк берген.

Турция

Россиядан тышкары, дүйнөнүн эки бөлүгүндө - Европа жана Азияда жайгашкан, Евразиянын дагы бир мамлекети – бул Турция. Босфор деңизинин боюнда жаткан Стамбул шаары азыркы кезде Турциянын чоң шаары. Мурун – Улуу Византия империясынын жүрөгү болчу.

Бул жерде батыш архитектурасына чоң таасир калтырган дүйнөдөгү эң ири курулуш имаратынын бири жайгашкан. Анын чок ортосунда **Ыйык Софиянын собору (Айя София)** жайгашкан. Ал импе-

Ыйык София собору

ратор Юстиниандын тапшырмасы боюнча 532–537-ж.ж. курулган. Византия империясынын башкы соборун куруу үчүн профессионалдуу эмес архитекторлор, жана Траллдык Анфимий жана Милеттик Исидор чакырылышкан. Күн сайын он миңден ашык ар кандай жумушкерлер иштеген. Эң кымбат курулуш материалдары дүйнөнүн ар кайсы бурчунан алынып келинген. Бул жерде Эфестеги Артемида, Ливандагы Күн агтуу байыркы бузулган храмдарынан алынынып келинген колонналар, алтын-

дан жасалган сапфирлери, рубиндери, берметтери жана аметисттери бар алтарь бар. Бул улуу чиркөө кандайдыр бир мүнөздөгү прототип болуп калган.

Ал чоң куполдуу имараттардын биринчиси болуп калган. Айя-София шедевр деп саналган Флоренциядагы кафедралык соборду, Римдеги Ыйык Петр соборун жана Лондондогу Ыйык Павел соборун курууга жол ачкан.

XV кылымдын ортосунда султан Мехмед II аскерлери Константинопольду басып алып, жанына мунараларды курушканда ал мусулмандардын мечити болуп калган. Алтын жарым ай крести алмаштырылып 1935-жылы соборду музей кылуу жөнүндө чечим кабыл алынганга чейин тагылып турган.

1963-жылы Каппадокияда дүйнө жүзүндө эң чоң болгон, жер астындагы шаарлардын бири – **Деринкую** (түркчөдөн которулганда «Терең кудук») шаары табылган. Жер астында жашырынган Лабиринт-шаардын аянты таң калтырат, анда жер астына 85 метрге кеткен 12 ден ашык кабат бар, шаардын аянты – 2,5 миң чарчы метр. Деринкую 3 000 жыл мурун курулган.

Деринкую

Архитектуралык көз караш боюнча Деринкую кызыктуу, ошондой эле шаардын 600дөй жашыруун баскычтары бар, ал абдан сабаттуу түзүлгөн колонналардан турат. Деринкую 20 миңден ашуун адамдардын жашаган жери болгон, абдан өнүккөн инфраструктурасы да болгон. Ал жерде май жана шарап пресстери, саатча, сактоочу бөлмөлөр жана мал бакчу сарайлар болгон. Мектеп сыяктуу кызматын аткарган өзгөчө бөлмө жана бир нече ашкана болгон. Эң ылдыйкы сегизинчи кабатта чогулуш өткөрүү үчүн орун болгон, ошондой эле окумуштуулар далилдегендей жер астындагы шаарда өзүнүн көрүстөнү болгон.

Деринкую ичинен тегерек таш эшиктеринин жардамы менен жабылчу. Алардын конструкциясы дагы өтө кызыктуу: 450 килограммдык эшикти ичинен гана өзгөчө рычагдын жардамы менен ачууга мүмкүн болчу. Бирок муну бир эле адам кыла алмак. Ар бир кабат өз эшигине жабылчу.

Шаарда 15 миң кичинекей шахталар бар, алар абаны эң ылдыйкы деңгээлдерге дагы жеткирчү.

Деринкую жер астындагы шаары 8 чакырымдык тоннель менен дагы бир жер астындагы - Каймаклы шаары менен байланышкан. Азыркы кезде бул тоннелде көчкүлөрдүн кесепетинен өтүүгө жол жок.

Израиль

Израилдин эң чоң шаары – Иерусалим – жердеги эң байыркы шаарлардын бири, ага болжол менен 3,5 миң жыл болгон. Иерусалим – дүйнөдөгү үч дин өкүлдөрүнүн – иудейлер, христиандар жана мусулмандардын ыйык жери. Бул жердеги ыйык жерлерге сыйынуу үчүн бүт дүйнө жүзүнөн дин тутуучулар келишет.

Ыйлоо дубалы – Храм тоосундагы колоссалдуу байыркы фундаменттин калдыктары. Эки миң жыл мурун бул жерде

Ыйлоо дубалы

библиялык Иерусалим храмы турган. Бүгүнкү күнү ал бүт дүйнө жүзүндөгү еврейлердин ыйык жери. Бул Дубал – узундугу 57 метр, бийиктиги 19 метр болгон акиташтын фрагменти.

Таштардын астындагы ылдыйкы катарларда археологдор чоң блокторду табышкан, эң көлөмдүүлөрү 400 тоннага чейин жеткен, булар Соломон падышасынын дооруна таандык (биздин заманга чейинки X кылым). Моисейдин скрижалдары менен Ковчег Завети сакталган Ыйыктардын Ыйыгындагы Соломон храмын биздин заманга чейинки 586-жылы вавилондуктар бузуп салышкан. Жетимиш жыл өткөндөн кийин еврейлер кайра курушуп Экинчи храмды ыйык суу менен дубалашкан. Б.з. чейинки 19-жылда Ирол падышасы аны реконструкциялоону баштаган. Ыйык бөлмөнүн аянтын кеңейтиш үчүн ал кубаттуу тирөөч дубал куруп, ал эми анын ичин топурак аралаш таштар менен толтурушкан. Ал эми 100 жыл өткөндөн кийин римдиктер Иерусалим храмын түп тамырына чейин бузуп салышкан, андан асканы тиреп коюлган таштары гана калган аны болсо Ыйлоо дубалы деп аташкан.

Кудайдын күмбөзүнүн храмы – христиандардын башкы ыйыктарынын бири. Храм Иисусту крестке жабыштырып каккан Голгофа тоосунун алдында жана Христостун денеси коюлуп, кайра ал тирилген үнкүрдүн үстүндө курулган. Бул жерде биринчи чиркөө ыйык Елена та-

рабынан түптөлүп, 355-жылга курулган. Уламыш боюнча, Елена Иисустун крестке жабыштырып кагылган крестинин калдыктарын таап, ошол жерде чиркөө курууну айткан. Кийинчерээк храм бузула баштаган, кайра жаралган, өрттөнгөн, кайра курулган жана кеңейтилген. 1810-ж. ал азыркы кездеги абалындагыдай болуп курулган.

Храмдын аймагы христиан конфессияларынын ортосунда: грек-православдык, рим-католикалык, сириялык, коптук, эфиопиялык жана армяндык деп так бөлүнгөн. Храмдын ачыкчы мусулман үй-бүлөсүнө таандык, бул үй-бүлөнүн мүчөлөрү ар бир таң атканда дарбазаны ачышат. Ар бир жылда Пасха күнүндө бул жерде **Берекелүү оттун** кереметинин күбөсү боло алат. Ыйык кызматкерлер – Кувуклия храмынын бөлмөсүндө шамдарды калтырышат, ушул жерде ал өзүнөн өзү күйөт. Андан кийин алынган жалынды алып чыгып миңдеген ишенген адамдардын чырактарын тутандырышат. Ар жылы миллиондогон ажалыкка келгендер ыйыкка сыйынганы келишет.

Иерусалимдин мусулман ыйыктары Аль Акса жана Купол мечити. Аль-Акса мечити, Меккедеги Кааба жана Пайгамбардын Мединадагы мечитинен кийин исламдын үчүнчү ыйыгы катары саналат. Аль Акса мечити Меккеге көчүрүлгөнгө чейинки исламдагы биринчи кибласы болуп саналат. Так ушул жерде Мухаммед пайгамбар үч пайгамбарга жолугуп куран окуп, андан кийин асманга көтөрүлүп кеткен деп саналат. Аль-Акса мечитинин биринчи имараты биздин замандын 636-жылы Храм тоосунда халиф Омар бен аль Хаттаб тарабынан курулган. Башында бул жөнөкөй эле куран окуулуучу үй болгон. Азыркы курулма омейяд династиясынан чыккан Абдель аль Малик халифи тарабынан биздин замандын 709–714-жж. салынган. Имарат бир нече жолу кайра курулган, өрттөрдөн жана кыйроолордон жапа чеккен.

Аска Купол же арабча Куббат ас-Сахра – чоң алтын менен капталган куполу бар, ал Иерусалимдин архитектуралык доминантасы болуп саналат. Мечиттин

Кудай күмбөзүнүн чакан чиркөөсү (Кувуклия)

ичинде чоң эмес аска аянтчасы жайгашкан, анын үстүнөн уламышта айтылгандай Мухаммед пайгамбар асманды көздөй учкан.

Борбордук Азия

Кыргыз Республикасы – байыркы бай тарыхы бар мамлекет. Улуу Жибек жолунун бир бөлүгү болгон, бул өлкөнүн көптөгөн уникалдуу архитектуралык эстеликтери бар. Республиканын аймагында тарыхый мааниге ээ 5000ден ашык археологиялык жана архитектуралык эстеликтер жайгашкан. Алардын эң байыркысы болуп **Саймалуу-Таш петроглифи** (кыргызчадан которулганда – саймалуу, сүрөттөлгөн таш) – саналат, ал дүйнөдөгү петроглифтер галереясынын эң көлөмдүүлөрүнүн бири. ЮНЕСКОнун сайтында Жалал-Абад облусунда жайгашкан бул жай төмөндөгүчө сүрөттөлгөн: Саймалуу-Таш капчыгайы бийик тоолордо жайгашкан жаратылыштын зор эстелиги болуп саналат. Бул жерде Кыргызстанда жана Борбордук Азияда

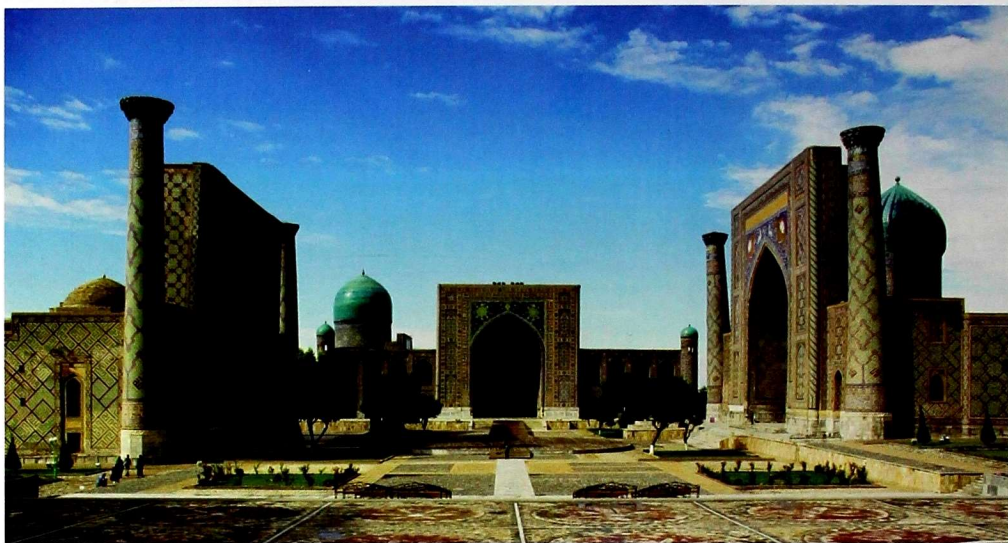
гана эмес, бүткүл дүйнө жүзүндөгү аскага тартылган сүрөттөрдүн чоң галереясынын бири жайгашкан. Петроглифтер биздин заманга чейинки II миң жылы – биздин замандын VIII кылымдагы мезгили менен саналат, башкача айтканда энеолит заманы менен. Саймалуу-Таштын өзгөчөлүгү, ал байыркы цивилизациянын теңдеш баскычтарына аймактагы калктын байыркы динге ишенүүчүлүк, сыйынуучулук, обряддарына байланышкан маданий салттарын өнүктүрүүнү чагылдырат, адамзаттын материалдык жана рухий байлыктарын өнүктүрүү процессинде жана анын тарыхында өзгөчө роль ойнойт.

Саймалуу-Таш өзүнө окшогон эстеликтерден таштардагы сүрөттөрдүн (сүрөттөрү бар 10 000 таш), ошондой эле сүрөттөлгөн сюжеттеринин (бул жерде ар кайсы түрдөгү жаныбарлардын, аңчылыктын көптөгөн сахна оюндары, арабада, колесницада жүрүштөрү, жер айдоо жана аза күтүү салттардын оюн сахнасы, жаныбарларды үйрөтүү сахна оюндары, ар кайсы геометриялык белгилер жана фигуралар ж.б.) көптүгү менен айырмаланат.

Өзбекстандын байыркы белгилүү шаарларынын бири **Самарканд** өзүнүн тарыхында 2750ден ашык жылды камтыйт. Белгилүү шаарлардын бири Байыркы Африкада, Мараканда шаары (легендарлуу Согдиананын борбору), Самарканд – бул белгилүү аталыштар бир ыйык шаардын жана Темирландын чоң империясынын аталышы. **Регистан** – дүйнө жүзүнүн эң сонун аянттарынын бири, ал эски Самарканддын борборунда орун алган. Регистан аянтынын котормосу «Кумдуу жер» дегенди билдирет. Регистан Самаркандда – Орто Азиядагы шаар куруу искусствосунун эң сонун үлгүлөрүнүн бири. Ал XVII кылымда калыптанып үч медреседен турат. Баардык медреселер ар кайсы убукыттарда курулган. Улугбектин медресеси биринчиси болгон – ал Тимурдун небереси – башкаруучу

Саймалуу-Таш Петроглифи

Регистан

жана астроном Улукбектин буйругу боюнча курулган жана 4 жыл 1417–1420-жылга чейин созулган, ал эми эки башка медресе болсо – эки кылымдан кийин башка самарканд башкаруучусу Баходур Ялангтуштун буйругу боюнча курулган. Алар («Арстандары бар») Шердор Медресеси. 1619–1636-жж. симметриялык Улукбектин жана 1647–1660-жж. Тилля Коринин медресеси («Алтын менен алыстаган»).

Бул үч курулманын ар бири өзүнүн кайталангыс декорун көз алдыбызга көрктөндүрөт – порталдарды жана дубалдарды кооздогон ташка тартылган филиграндуу саймалары бар. Медресенин көгүлтүр куполдору бышкан кирпичтен жасалган, ал

эми сырты болсо глазурдай жылтыраган плита менен капталган, ал күн кайсы жерден тийбесин тийгенде ачык жаркырайт.

Тарых тамыры байыркы заманга өтүп кеткен байыркы тарыхы бар **Казакстанда** аз эмес маданий эстеликтер жана бүтүндөй шаарлар сакталып келди, алардын мезгили бир нече кылымдарды камтыйт. Ушундай уникалдуу жана эң сонун артефактардын бири – **Кожо Ахмед Ясави күмбөзү**, ал Түркстан байыркы шаарында жайгашкан. Мавзолей комплекси имарат залдарынан, мечиттерден, китепканалардан, турак жана чарба бөлмөлөрүнөн турат. Борбордук Азиянын курулмаларынын шедеври катары таанылган бул ансамбль,

Улукбек медресесинин баалуу мозаикаларынын, Шердордун улуу мунараларынын жана бирюза куполдорунун, Тилля-Кари дубалдарынын алтын жазмаларынын көптүгү – мунун баары адам көзүн суктандырат жана кызыктырат. 2001-жылы Регистан ансамбли, Самарканддын башка байыркы курулмалары менен ЮНЕСКОнун бүткүл дүйнөлүк мурастарынын тизмесине киргизилген.

Кожо Ахмед Ясави күмбөзү

ЮНЕСКОнун бүткүл дүйнөлүк мурастарынын тизмесине киргизилген.

Кожо Ахмед Ясави күмбөзүнүн курулушу 1385-жылдан 1405-жылга чейин созулган, ал эми архитектуралык эстеликтин өзү Тимур эмиринин (Темирландын) буйругу боюнча Чыгыштагы белгилүү суфи (байыркы түрк) акыны жана диний үгүттөөчү Ахмед Ясавинин урматына салынган. Жаңы күмбөздү эски урап баштаган күмбөздүн ордуна куруусу менен Темирлан Алтын Ордонун башкаруучусу Тохтамыш ханын жеңгенин белгилеген.

Кожо Ахмед Ясави мемориалдык комплекси бул тик бурчтуу (46,5x65,5 м.) порталдар жана куполдор менен кооздолгон зор имарат. Ал бүткүл Борбордук Азия боюнча (анын бийиктиги 44 м, диаметри 22 м.) кирпичтен курулган купол. Күмбөздүн сырткы жоондугу 2 метрдей, борбордук залынын дубалы – 3м. Күмбөздүн ичинде отуз алты ар кандай бөлмөлөр жана залдар бар.

Кытай

Кытайда кызыктуу жерлер абдан көп – алар мурункунун улуу курулмалары, маданий ажайып жерлери, азыркы архитектуралардын шедеврлери, уникалдуу пейзаждар. ЮНЕСКО тарабынан кайтарылуучу объектилердин саны боюнча, Кытай экинчи орунду ээлейт, биринчи орунда Италия турат.

Пекиндеги **Тыюу салынган шаар (Императорлук имарат)** дүйнөдөгү эн жашыруун жана чоң имарат комплекси болуп саналат. Ал 500 жыл бою 24 императорго үйдүн кызматын аткарып келген, карапайым эл имаратка кирчү эмес. Ким бул тартипти бузса, аны өлүм жазасы күткөн. Шаар 1406–1420-жж. курулган. Чоңдугу боюнча Франциядагы Версаль имараты менен салыштырылчу бул королдордун комплекси, 72 га ээлейт да, жалпы аянты 150000 чарчы метр, 9999 бөлмөдөн турган 800 имараты бар. Шаар он метрлүү дубал менен курчалган, анын узундугу 3400 метр, жана дагы суусу бар «Алтын суу» аттуу ка-

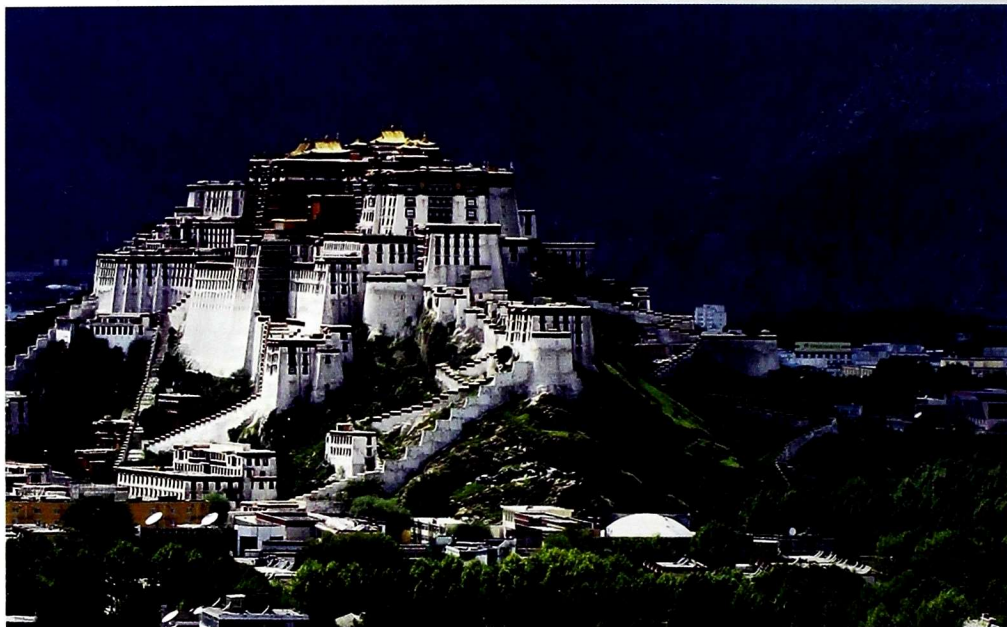
зылган аңгеги бар. Тыюу салынган шаар 15 жыл курулган. Уламыштарга ылайык миллион жумушчу ишке тартылган, 100 млн. кирпич, 200 млн. плита жана сан жеткис мрамор сарпталган.

Кытайдын башкы ажайып жерлеринин бири – **Терракот армиясы**. Цинь-шихуан императорунун күмбөзүнүн жоокерлеринин жана аттарынын терракот фигураларынын уникалдуу музейи байыркы Сиань шаарында жайгашкан. Биринчи эстелик 1974-жылы март айында дыйкан Янь Жи Ван тарабынан табылган. Жердин астында эки миң жылдан ашык тарыхы бар бүтүндөй аскер табылган. 1974-жылы жоокерлердин фигуралары алты миңден ашуун алдыңкы аскер ачылган. Он жыл өткөндөн кийин эки миң жоокери бар экинчи катмары ачылып, жакынкы 1994-жылы

Терракот армиясы

офицерлердин жана генералдардын ылай эстеликтери турган бөлүмү табылган. Кийинчерээк жетекчилердин, музыканттардын жана акробаттардын эстеликтерин ачышкан. 2009-жылдан бери изилдөөлөрдүн жаңы этабында 600 дөн ашуун ар-түрдүү эстеликтер табылды.

Потала

Кытай өзүнүн буддизм окууларын тажрыйбалаган уламыштарга ээ болгон 1000 жылдап турган үңкүрлөрү менен белгилүү. Алардын кээ бирлери: Датун шаарындагы Юнгань үңкүрлөрү (Шаньси аймагы), Лоян шаарындагы Лунмэнь үңкүрлөрү (Хенань аймагы), Сычуань аймагындагы Дацзус аскалуу рельефтери. **Будданын таш эстелиги** - таштын бетинде Будданын түспөлү чегилип тартылган дүйнөдөгү эң чоң эстелик Лэшань шаарында (Сычуань аймагы) жайгашкан. Эстелик асканын бетинде узундугу 71 метр, туурасы 28 метр өлчөмүндө чегилип жасалган. Аны курууга үч дарыя бир жерге куюлуп түшкөн атайын жерди тандап алышкан жана курууга 90 жыл сарпталган. Шаркырап аккан суунун үстүндө Будда таң калаарлык көрүнүшкө ээ.

Потала – Далай Ламанын ак сарайы. Поталанын тарыхы 7-кылымга таандык. Тибет мамлекетинин негиздөөчүсү Сронцзен Гампо падышасы борборду Лхаса шаарына которуп, Кызыл Тоонун үстүнө медитация үйүн курат. 13 кабаттуу жана бийиктиги 115 метр болгон Потала сарайы,

деңиз деңгээлинен 3700 метр бийиктикте жайгашкандыгы үчүн дүйнөдөгү эң бийик жайгашкан сарай катары эсептелинет. Потала сарайынын ичинде канча бөлмө бар экендигин так эч ким билбейт. Кээ бир маалыматтарга таянсак сарайдын ичинде 999 бөлмө жана бир чоң медитация бөлмөсү бар деп айтылат.

Потала сарайы – баа жеткис көркөм чыгармаларга, искусство чеберликтерине жана тарыхый айкелдерге ээ болгон сарай. Дубалдарындагы чагылдырылган кооз чыгармалар да кымбат баалуу металлдардын жана таштардын курамынан турган боёктор менен тартылган. Потала сарайында 10 миңден ашык байыркы атактуу сүрөтчүлөрдүн чыгармачылыгы менен жасалган кооз «танка» иконалары сакталып турат. Андан башка пальма жалбырактарына жазылган Байыркы Индиядан жана башка жерлерден келген жүзгө жакын канондун түтүк кагаздары сакталган. Бул түтүктөрдө пальма жалбырагынын бетине алтын жана күмүш сыялары менен кол жазуу техникасы байкалат.

«Ганчжура» басылмасы алтын-дын, күмүштүн, берметтин, кораллдын, темир күлмайдаларынын, жез чаңдарынын жана деңиз үлүл кабыктарынын аралашмаларынан жасалган боёочу заттар менен аткарылган. Текст жазылган кагаз нымдуулукка, курт-кумурскаларга, чиригенге абдан туруктуу касиетке ээ жана ийкемдүү зат.

Индия

Индия – тарыхы жана маданияты менен өтө бай өлкө болуп саналат. Тарыхы байыркы болгондой эле цивилизациясы да байыркы. Индия –байыркы архитектурасы бай келген дүйнөлүк шедеврлери менен таң калтыра турган ачык асман астындагы музей сыяктуу өлкө. Индия – көп улуттуу далай кылымды карыткан дин, маданият, салттары менен бай.

1819-жылы Британия аскеринин офицери Джон Смит жолборско аңчылыка чыгып, аттын такасынын формасындай болгон **Аджантанын чиркөө комплекси** тапкан. Вагхар дарыясынын карама-каршы жээгинен №10 үңкүрдүн кирүү аркасын көргөн.

Кийинчерээк андай үңкүрдөн дагы отузу табылып, комплекс тазаланып, жарым-жартылай реставрацияланган. Аджанта үңкүр чиркөө комплекси 1983 жылы

ЮНЕСКОнун бүткүл дүйнөлүк мурасына киргизилген.

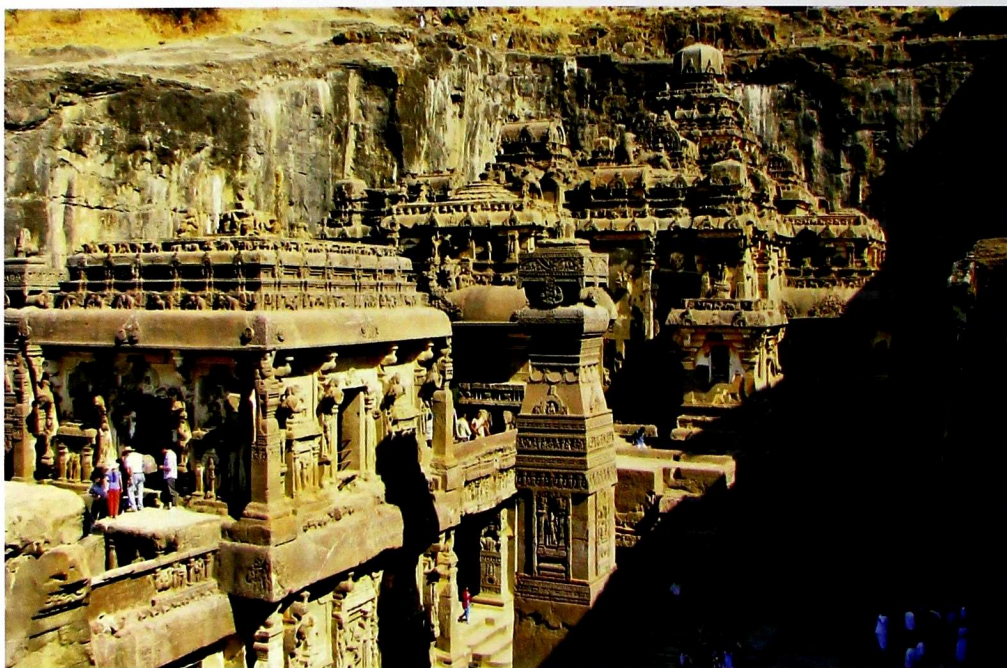
Алгачкы будда үңкүрлөрү б.з.ч 2-кылымда казылган. Кийинчерээк 4–кылымдарда жүздөгөн монахтар жашаган үңкүр чиркөө комплекси чоң чиркөө шаарларына айланган. Үңкүрлөр дубал живописи жана кооз скульптуралары бар үч кабаттуу монастырларга айланган. Окумуштуулардын айтымында Аджантанын үңкүр чиркөөлөрүнүн дубал живописи ошол мезгилдеги индия элинин жашоо турмушун чагылдырат деп бааланат. Жер астындагы бөлмөлөрдө кирген кишини ар-кандай гүлдөрдүн, кудайлардын, жаныбарлардын, адамдардын сүрөттөрү «карап» тургандай болот. Скульптуралардын көбү ырдап же бийлеп жаткан сыяктуу. Байыркы мезгилдеги монахтардын жазуулары кийинки урпактарга бул дүйнөдө адамдар, кудайлар, асман жана жер, жаныбарлар бири-бири менен байланыштуу экендигин чагылдырган сыйкырдуу турмуш китеби сыяктуу. Андан сырткары Аджанта үңкүрлөрүнүн картиналарында улуу Будданын турмушу чагылдырылган.

Окумуштуулар азыркы күнгө чейин сүрөтчүлөрдүн чала-жарык күгүмдө кантип иштегендигине жооп таба албай келишет. Ошондой эле б.з.ч монахтардын дубалдарга колдонгон боёктордун нурланган касиеттеринин сырын да табыша элек.

Элордогу **Кайласанатха чиркөөсү** баа жеткис шедевр жана таң калдыраарлык архитектуралык курулуш катары эсептелинет. Элор, аскаларда оюулуп жасалган 34 ыйык үңкүр чиркөөлөрдү өзүнө камтыйт. Курулуш иштери 6–7-кылымдарда 7 миң кишинин катышуусу менен жүргүзүлгөн. Элордун үңкүрлөрү – индия чеберлеринин аска архитектурасы дүйнөдөгү эң уникалдуу үлгүсү болуп саналат. Чиркөөлөр комплекси түндүктөн түштүктү карай 1,5 км ге чейин созулган. Байыркы архи-

Аджантанын үңкүр-чиркөө комплекси

Кайласанатха чиркөөсү

тектура чеберлери бүтүн асканын бетине индуисттик (12 чиркөө), буддисттик (12) жана джайнисттик (5) сыйынуучу жайларды, ошондой эле скульптураларды жасашкан. Алардын арасынан Кайлас тоосундагы Кайласа-Натха чиркөөсү шедевр катары эсептелинет. Ал чиркөө Афинадагы Парфенондун аянтынан эки эсе чоң аянты ээлеп, бийиктиги 1,5 эсеге чоң. Анын курулушуна 400 000 тонна тоо базальт породасы сарпталган. VIII кылымдын мыкты архитекторлору асканын бетинен П тамгасынын формасындай кылып, бийиктиги 29 метр, туурасы 90 метр болгон чиркөөнү казышып жасашкан. Чиркөөнүн ички төбөсүндө Шиванын (Индуисттик кудай) бийлеп турганы чагылдырылган.

Дүйнөдөгү эң чоң жана кооз Чанд-Баори кудугу.

Көп тепкичтүү Чанд-Баори кудугу чыныгы архитектуранын керемети болуп саналып, көптөгөн архитекторлордун, тарыхчылардын жана археологдордун көңүлүн бурат. Болжол менен IX кылымда

курулган Раджастхандагы өзүнүн өлчөмдөрү жана формалары менен таң калтырган Чанд-Баори кудугу зор курулуштардын бири. Чанд-Баори жер жүзүндө тепкичтүү кудуктардын эң тереңи болуп эсептелинет. Мындай кудуктарды индия эли илгертен жасап келишкен. Биринчиден жер астындагы эң терең грунт сууларына жетүү, экинчиден муссондор доорунда ал кудука жамгыр суулары топтолчу. Дүйнөдө башка жерлерде мындай курулуштагы кудуктар кездешпейт.

Бир сыйкырчынын буйругу менен Чанд-Баори кудугун бир түндө арбактар казып чыгышкан деген уламыштар бар. Бул кереметтүү квадрат формасындагы кудуктун тереңдиги 20 метрге чукул. Кудуктун үч капталында 13 катардан турган өйдө жана ылдый алып кетүүчү 3500 тепкич жайгашкан. Төртүнчү каптылынын төмөн жагында Дурга жана Ганеша кудайларынын сүрөттөрү чагылдырылган, ал эми анын үстү жагында белгилүү адамдар үчүн бир канча бөлмөлөр жайгашкан.

Индонезия

Индонезия – дүйнөдөгү эң аралдуу ири өлкө болуп эсептелинет, себеби анын курамында миндеген аралдар бар. Түштүк-Чыгыш Азиянын бермети, тагыраак айтканда 13667 аралы бар. Индонезиянын ар-бир аралы өзүнүн уникалдуу маданияты, эли, архитектурасы жана салттары менен айырмаланат.

Боробудур будда чиркөөлөр комплекси. Чиркөөнүн аты тоонун үстүндөгү чиркөө дегенди, же көптөгөн Буддалардын чиркөөсү дегенди түшүндүрөт. Бул чиркөөнү IX кылымда Сайлендр династиясынын падышалары курушкан. Чиркөөнүн формасы үстүнөн караганда Жер менен Асманды, кудайларды жана адамдарды бириктирген касиеттүү мандал (Буддисттик схематикалык сүрөт) белгисин элестетет. Боробудурду сүрөттөп келсек, 72 кичкей сокудан турган бир абдан чоң сокуну элестетет. Ал сокулардын фундаменти болуп бир тарабы 119 метр болгон квадрат ээлейт. Конгуроонун формасындай болгон сокулардын ичинде Будданын 504 айкелдери жана 1460 Будданын турмуш жолун чагылдырган скульптуралык сүрөттөр бар.

Англиялык Ява губернатору Стэмфорд Раффлз ал жердин жашоочуларынан Боробудур тууралуу угуп, чиркөөнү калыбына келтирүү иштерин баштап аягына

чыга алган эмес. 1983-жылы ЮНЕСКО нун жардамы менен Боробудур чиркөөсү калыбына келип, азыркы күнгө чейин Азиянын эң зор буддисттик чиркөөсү болуп эсептелет.

Дагы бир өтө чоң, кооз жана романтикалык чиркөөлөрдүн бири **Прамбанан чиркөөсү** эсептелет. Падышанын кызына болгон сүйүүнүн күчү менен 856-жылы бир түндө курулган (уламыштардын негизинде) чиркөө, таштардын бетине түшүрүлгөн абдан кооз көрктөндүрүлгөн оймолору менен эсти алат. Прамбанан индуисттик ыйык Брахма, Вишна жана Шива кудайларына арналган чиркөөлөр комплексин чагылдырат. Талкалоо кудайы Шивага арналган эң бийик чиркөөсүнүн бийиктиги 47 метрге жетет. Чиркөөлөрдүн ичинде ар-кандай кудайлардын айкелдери бар, ал эми дубалдары ар-кандай барельефтер менен кооздолгон. Чиркөөлөрдүн бет мандай жагына Гаруда канаттуусу (Вишнанын жандоочусу), Нанди өгүзү (Шиванын жандоочусу) жана ыйык каз (Брахманын жандоочусу) жаныбарларынын элестерине арналган үч анча чоң эмес курулуштар бар.

Курулуп бүткөндөн кийин ал чиркөөлөр жер титирөөнүн негизинде кыйроого учураган. Реконструкция иштери 1918-жылы башталып, 1953-жылы негизги бөлүгү бүткөн. Калыбына келтирүү иштери азыркы күнгө чейин уланууда.

Боробудур будда чиркөөлөр комплекси

Индуисттик Прамбанан чиркөөсү

Дүйнө бөлүгү катары Америка эки континентти Түндүк Американы жана Түштүк Американы өзүнө камтыйт. Жаңы доордун керемети – булар

укмуштуу жаратылышы, Европадан көчүп келишкен элдин салган алгачкы Американын цивилизацияларынын эстеликтери.

Америка Кошмо Штаттары

Нью-Йорк – дүйнөлүк мааниге ээ болгон мегаполис жана АКШнын 8,3 миллиондон ашык калкы бар ири шаар. Нью-Йорк шаарынын жээк жагында АКШ символу болуп калган бийиктиги 46 метр (постаменти менен 93 метр) болгон **Эркиндик статуясы** асман тиреп турат.

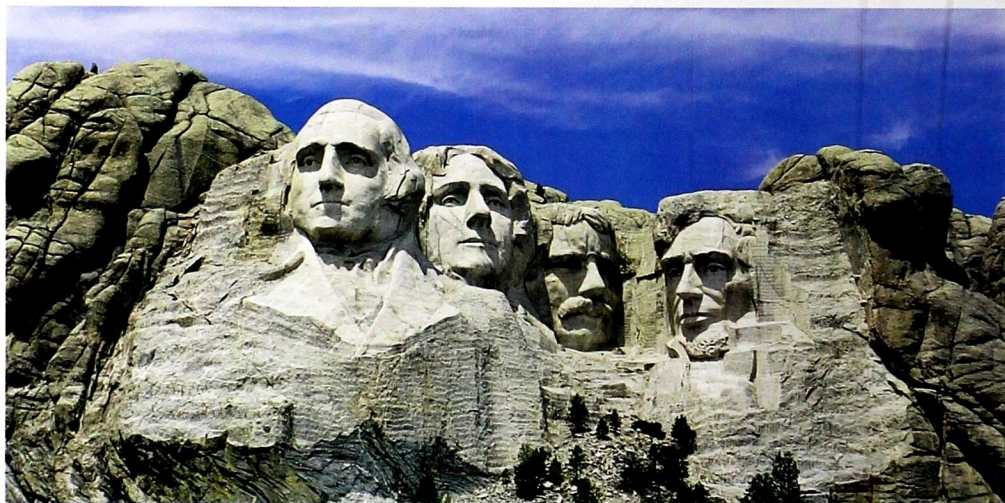
Эркиндик статуясы 1886-жылы 28-октябрда курулган. Француздар АКШ элине Франция жана АКШ арасында достук белгиси катары статуяны белек кылышкан. Эгемендүүлүктүн жана демократиянын символу болгон Эркиндик статуясынын баштапкы ой элеси атактуу француз окумуштуусу Эдуард Рене Лефевр де Лабулайеге таандык. Ал эми эстеликтин концепциясын француз скульптору Фредерик Огюст Бартольди иштеп чыккан.

Статуянын чокусуна чейин 354 теп-

кич, ал эми андан ары пьедесталдын чокусуна чейин 192 тепкич алып барат. Таажысында Жердин кымбат баалуу асыл таштарын жана Күндүн нурларын символдогон 25 терезе бар. Таажыдан чыгып турган 7 нур, 7 деңизди жана 7 континентти түшүндүрөт.

Түштүк Дакота штатынын түштүк-батыш тарабында Блэк-Хиллс тоолорунда **Рашмор тоосунун улуттук мемориалынын улуу монументи** жайгашкан. Бул жерде аска гранит ташынын бетинде Джордж Вашингтон, Томас Джефферсон, Авраам Линкольн жана Теодор Рузвельт АКШ Президенттеринин сүрөттөрү чегилip тартылган.

Төрт АКШ Президенттеринин монументин жаратуу идеясы Түштүк Дакота администрациясында иштеген тарыхчы Доан Робинсонго таандык. Анын максаты мүмкүн болушунча туристтердин көңүлүн

Рашмор тоосу улуттук мемориалы

буруш үчүн, штатты бүт өлкөгө жада калса бүткүл дүйнөгө даңазалоо болгон.

Скульптураны тургузуу иштерине 400 киши салым кошкон аларды жетектеген скульптор Гутзон Борглум болуп, куруу иштери 1927-жылдан башталып 1941-жылы аяктаган. Ар бир президенттин баштарынын узундугу 18 метрге жеткен жана 450 миң тонна порода сарпталган.

Пасха аралы

Пасха аралы – Тынч океандын Түштүк-Чыгыш жагында Чили мамлекетине караштуу алакандай жер. Аралдын жергиликтүү тилинде Рапануи деп аталат. Ал арал дүйнөгө өзүнүн сырдуу алп эстеликтери менен таанымал.

Алгач бул Тынч океандын мейкиндигинде жайгашкан кичинекей аралды Э.Девис аттуу пират көргөн. Координаттары так туура жазылбагандыктан аралдын ачылышына Голландиялык адмирал Якоб Роггевен ээ болгон. Якоб Роггевендин кемелери аралдын жээгине 1722-жылдын 5-апрелинде келген. Ал күн христиандардын Бийык Пасха күнү болгондуктан, Якоб Роггевен аралды Пасха майрамынын урматына атаган.

Рапануинин жээктеринде жүздөгөн эстеликтер тизилген, аларды жергиликтүү туземецтер «моаи» деп аташат. Алардын ар-бири вулканикалык породалардан чегилip жасалган. Кээ-бирлеринин бийиктиги 10 метрге чейин жетет. Эстеликтерди эки түргө бөлүшөт:

1. Биринчи түрү, «шапкелери» жок бою 10 метрге жеткен 80 тонналык алп эстеликтер. Алардын баары Рану-Параку кратеринин эңкейиш боорлорунда белине чейин кирип тургандай болуп жайгашышкан. Ошондой эле алардын бет түзүлүштөрү кууш келет.

2. Экинчи түрү кичинекей 3–4 метр бойлору менен постаменттерге коюлган (аху). Баардык ахулар жээктерде жайгашкан. Бул моаилердин шумдуктуудай «шапкелери» бар жана бет түзүлүштөрү сүйрү формасында келет.

Андан башка аралда дагы эстеликтердин баштары бар, алардын денелери жер астынан орун алган. Бул алп эстеликтердин денелери кантип жер астында калгандыгы эч кимге белгилүү эмес. Моаилердин көпчүлүгү астрономиялык тактык менен орнотулган. Мисалы, бир топто 7 эстелик бир чекитти карап турушат, ал чекитте күн-түндүн теңелүү кечинде күн ошол чекиттен батат.

Сырдуу Пасха аралы

2500